

1,00205

คำชี้แจงการพิมพ์

หนังสือที่ท่านถืออยู่นี้ ดูเหมือนพิมพ์มาแล้วไม่น้อยกว่า ๔ ครั้ง เห็นว่ามีประโยชน์มากแก่ท่านพุทธศาสนิก จึงพิมพ์เผยแพร่ให้มากยิ่งขึ้นอีก จำนวน ๑๐๐๐ เล่ม ราคา ๔,๐๐๐ บาท โดยใช้เงินดอกผลของ “ทุนพยุพงค์ ๕ และญาติมิตร” ที่มื่อเหลือพอจะทำประโยชน์สาธารณะได้

โอกาสนี้ ขอกราบขอบพระคุณท่านเจ้าคุณศรีวิสุทธิญาณ (อุปถัมภ์โก ป.ธ. ๕) แห่งวัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร ที่อนุญาตให้พิมพ์และช่วยตรวจทานให้ด้วย

ปาลโกภิกขุ

วัดปวิเวการาม ต. โคกไม้ลาย

อ. เมือง จ. ปราจีนบุรี

วินัยของพระภิกษุสงฆ์

ที่ประชาชนควรทราบ

บรรยายประกอบ

โดย

พระศรีวิสุทธิญาณ (อุบล นนฺโท ป.ธ. ๙)

วัดบวรนิเวศวิหาร ก.ท.ม.

พุทธศาสนิกชนฝ่ายคฤหัสถ์ควรรู้จักพระวินัยบางข้อ
ของพระภิกษุสงฆ์ไว้ด้วยเพราะว่า พระภิกษุสงฆ์มีหน้าที่อัน
สำคัญที่สุด คือ รักษาตัวอย่าให้มีโทษทางพระวินัย จึงจะสมเป็น
ที่ไว้วางพระหัตถ์ของพระบรมศาสดา และจะได้สมเป็นผู้ที่ต้งอยู่
ในฐานะเป็นนาบุญของชาวโลก ไม่บริโภจตุปัจจัยของเขาให้
เปลืองเปล่านั้น เปรียบเหมือนอย่างพืชนาน้ำปราศจากวัชพืชคือ
หญ้าที่เป็นโทษย่อมจะอำนวยให้ข้าวที่ชาวนาหว่านลงเจริญงอกงาม
มีผลเต็มเมล็ดเต็มรวง แต่หากว่านรกไปด้วยวัชพืช ข้าวที่
หว่านลงก็มีผลไม่เต็มที่ ข้อนั้นฉันใด พระภิกษุ หรือสามเณร
ก็ฉันนั้นเหมือนกัน ถ้าศีลไม่ขาด ไม่มีโทษทางพระวินัยก็เท่า
กับนาที่ไม่รก พืชบุญที่หว่านลงก็ย่อมมีผลมาก มีกำไรมาก แต่
ถ้าขาดศีลมากมีโทษทางพระวินัยมาก ก็เท่ากับนาที่รกรก พืชบุญ
ที่ชาวโลกหว่านลงก็มีผลน้อย มีกำไรน้อย ด้วยเหตุนี้ พระภิกษุ
สามเณร ผู้ตระหนักในหน้าที่ของตน จึงพยายามรักษาตัวมิให้
เป็นเหมือนนาที่รกรกด้วยวัชพืช.

ก็ในการรักษาตัวนั้น พระภิกษุ-สามเณรบางรูป บางเวลา บางครั้งบางครั้ง ไม่สามารถจะให้บริสุทธิ์เท่าที่ควรได้ เพราะคฤหัสถ์ หรือบุรุษ-สตรี หรือทายก-ทายิกา ผู้ไม่รู้วินัยของพระและมีธุระเกี่ยวข้องกับพระในวาระต่าง ๆ เช่นในคราวทำบุญ แต่ทำไม่ถูกต้องตามพระวินัย ภิกษุเกรงใจคฤหัสถ์ บางทีคฤหัสถ์เกรงใจภิกษุ จึงทำให้พระต้องอาบัติคือต้องโทษทางพระวินัย อย่างนี้คฤหัสถ์ได้บุญก็จริง แต่ได้น้อย เพราะขณะเดียวกันนั้นพระได้บาป ต้องโทษไม่บริสุทธิ์เหมือนนาที่รกเสียแล้ว อนึ่งบางที พระบางรูปไม่รู้วินัยของตนเองดีพอ หรือบางรูปรู้วินัยดีแล้วแต่ไม่เอื้อเฟื้อในวินัย ก็ยอมเกี่ยวข้องกับคฤหัสถ์ในทางที่ผิด ๆ และคฤหัสถ์ก็ไม่รู้วินัยของพระ จึงพากันปฏิบัติผิดร่วมกัน อย่างนี้ จึงรู้สึกว่าจะไม่ค่อยเหมาะสมแก่พุทธศาสนาทีเดียว.

ด้วยเหตุนี้ เพื่อที่จะให้คฤหัสถ์ บุรุษ-สตรี ทั้งหลายช่วยกันรักษาพระภิกษุสงฆ์ ให้บริสุทธิ์เป็นนาบุญอย่างดี จะได้เพิ่มปริมาณผลแห่งพืชบุญที่บริจาคหว่านลงไป ให้มากยิ่งขึ้น จึงได้รวบรวมพระวินัยบางข้อที่คฤหัสถ์ทั้งบุรุษและสตรีควรทราบนำมาเรียบเรียงเป็นข้อ ๆ พอเป็นแนวทางแห่งการศึกษาและปฏิบัติสำหรับคฤหัสถ์ ดังต่อไปนี้:-

๑. สุภาพสตรี อย่าถูกต้องภิกษุ-สามเณร. (สังฆาทิเสส
ข้อ ๒)

๒. สุภาพบุรุษ หรือสุภาพสตรี ไม่ควรวานให้พระ
ชักสือชายหญิงให้เป็นสามี-ภรรยากัน แม้ชั่วคราวชั่วคราว. (สังฆา-
ติเสส ข้อ ๕)

๓. สุภาพสตรี ไม่มีบุรุษผู้รู้เคยสาไปช่วยไม่ควรเข้าไป
หาพระในที่ลับตาหรือลับหู เพราะอาจจะทำให้พระถูกโจทก์
ด้วยอาบัติต่าง ๆ หรือเป็นทางให้เกิดความเสียหายมาก. (อนียต
๑,๒)

๔. สุภาพบุรุษ หรือ สตรี เมื่อมีศรัทธาจะถวายเงิน
ทองแก่พระภิกษุหรือสามเณรต้องมอบให้แก่ไวยาวัจกร (ผู้ที่รับ
ทำกิจของท่าน) และแจ้งให้ท่านทราบ อย่ามอบให้ในมือหรือ
ในย่ามหรือ ในบาตร เป็นต้น ของท่าน. (นิสสัคคียปาจิตติย
จีวรวรรค ข้อ ๑๐ โกสิยวรรค ข้อ ๘)

๕. บุรุษผู้เป็นไวยาวัจกร เมื่อรับเงินทองของพระรูป
ใดไว้เท่าไร ต้องจัดสิ่งของที่พระต้องการ ถวายพระรูปนั้น ใน
ราคาเท่าเงินทองที่ท่านรับไว้ นั้นในเวลาที่ท่านขอ ถ้าเงินทองมาก
พระขอของน้อย ก็จ่ายเท่าที่ท่านต้องการ กับส่วนที่เหลือไว้
จ่ายในคราวต่อไป. (นิสสัคคียปาจิตติย จีวรวรรค ข้อ ๑๐)

๖. บุรุษ-สตรี ผู้เป็นพ่อค้า-แม่ค้า ไม่ควรขายของแก่ พระภิกษุ หรือสามเณร ผู้ที่จับต้องเงิน (ธนบัตร-เหรียญบาท เป็นต้น) มาซื้อด้วยตนเอง. (นิสสัคคียปาจิตติย โกลิยวรรค ข้อ ๙)

๗. บุรุษ-สตรี ไม่ควรเอาวัตถุสิ่งของ ของตน แลกกับสิ่งของ ของพระ-ของสามเณร. (นิสสัคคียปาจิตติย โกลิยวรรค ข้อ ๑๐)

๘. บุรุษ-สตรี ไม่ควรเอาผ้าอาบน้ำฝนถวายพระก่อนเข้าพรรษามากกว่า ๑ เดือน แม้พระขอ也不需要ถวาย เว้นไว้แต่พระที่เป็นญาติ และพระที่ตนปวารณาไว้. (นิสสัคคียปาจิตติย ปัตตวรรค ข้อ ๔)

๙. บุรุษ-สตรี เมื่อเตรียมสิ่งของจะถวายแก่สงฆ์ (ไม่เฉพาะบุคคล) ถ้าพระแนะนำให้ถวายเฉพาะตัวท่านเอง หรือให้ถวายเฉพาะพระรูปใดๆ ก็ตาม ไม่ต้องถวายตามคำแนะนำนั้น. (นิสสัคคียปาจิตติย ปัตตวรรคข้อ ๑๐ และ ปาจิตติย สหรรวมิกวรรคข้อ ๑๒)

๑๐. บุรุษ-สตรี เมื่อเวียนธรรมกับพระอย่าออกเสียงบทพระธรรมพร้อมกับพระ. (ปาจิตติย มุสาวาทวรรคข้อ ๔)

๑๑. บรุษ เมื่อนอนในที่มุง ที่บัง อันเดียวกับพระ
 กรบ ๓ คืนแล้ว ต้องเว้นเสีย ๑ คืน ต่อไปจึงนอนได้อีก.
 (ปาจิตติย มุสสาวทวรรคข้อ ๕)

๑๒. สตรี ห้ามนอนในที่มุงที่บังอันเดียวกับพระ แม้
 ในคืนแรก. (ปาจิตติย มุสสาวทวรรค ข้อ ๖)

๑๓. บรุษ-สตรี ถ้าพระใช้ให้ขุดดินเหนียวล้วนหรือ
 ดินร่วนล้วน ไม่ควรขุด แต่ถ้าพระแสดงความประสงค์ว่า ต้อง
 การหลุมหรือคุเป็นต้น หรือว่า ต้องการดินให้สูงเท่านั้นเท่านั้น
 เป็นต้น ก็ควรจัดการให้ตามประสงค์. (ปาจิตติย มุสสาวทวรรค
 ข้อ ๑๐)

๑๔. บรุษ-สตรี ถ้าพระใช้ให้ตัดต้นไม้หรือให้
 คายหญ้าที่เกิดอยู่กับดิน หรือให้รื้อถอนผักหญ้าต่าง ๆ ที่เกิดอยู่
 ในน้ำ ไม่ควรตัด-คาย-รื้อถอน แต่ถ้าพระบอกว่าเราต้องการ
 ไม้-หญ้า-ผัก หรือว่า เราต้องการทำความสะอาดในที่ซึ่งเกาะ
 รุงรังด้วยต้นไม้หรือผักหญ้า ทั้งนี้เป็นต้นจึงทำให้. (ปาจิตติย
 ภูตกามวรรค ข้อ ๑)

๑๕. บรุษ-สตรี นิมนต์พระให้น้ำอาหารอย่าออกชื่อ
 โภชนะ ๕ คือ ข้าวสุก ขนมนสด ขนมหแห้ง ปลา เนื้อ ควรใช้
 กับบิณฑบาต คือคำพูดที่สมควร เช่นพูดว่า “ขอนิมนต์ฉันเข้า”

หรือว่า “ขอนิมนต์ฉันเพล” และต้องบอกวัน เวลา สถานที่ให้ชัดเจน ทั้งบอกให้พระทราบด้วยว่าให้ไปกันเองหรือจะมารับ, อนึ่งการที่นิมนต์พระให้ฉันนั้น ประการเรื่องอะไรก็ควรบอกให้พระทราบด้วย. (ปาจิตติย โภชนวรรค ข้อ ๒)

๑๖. บุรุษ-สตรี เมื่อเลยเวลาเพลแล้ว ก็ตั้งแต่เที่ยงวันไปจนถึงวันใหม่ อย่างนำอาหารไปประเคนพระ หากเป็นของที่เก็บค้างคืนได้ ไม่บูด ไม่เสีย เช่น ข้าวสาร ปลาดิบ เนื้อดิบ อาหารสำเร็จรูปบรรจุกระป๋องมีปลากระป๋องเป็นต้น ก็มอบไว้แก่ไวยาวัจกรของท่านได้. (ปาจิตติย โภชนวรรคข้อ ๗)

๑๗. บุรุษ-สตรี ถ้าพระที่มีไข้ญาติ และตนมิได้ปวารณาไว้ ไม่เป็นไข้ ขอโภชนะอันประณีต คือ ข้าวสุกที่ระคนด้วยเนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย ปลา เนื้อ นมสด นมส้ม แม้อย่างใดอย่างหนึ่ง ไม่ควรถวาย แต่ถ้าขอไปเพื่อพระผู้เป็นไข้ควรถวายโดยแท้. (ปาจิตติย โภชนวรรค ข้อ ๙)

๑๘. บุรุษ-สตรี เมื่อประเคนอาหารหรือยาเป็นต้น ทุกอย่างทีพระจะต้องกลืนกิน (ฉัน) ต้องประเคนให้ถูกวิธี ดังนี้

ก. ภาชนะหรือห่อของนั้น ไม่ใหญ่หรือหนักเกินไป ยกคนเดียวได้อย่างพอคี่.

ข. เข้าอยู่ในหัตถบาธของพระ ห่างจากพระประมาณ ๑ ศอก เป็นส่วนสุดของสิ่งของหรือของบุคคลผู้ประเคน.

ค. น้อมกายถวายด้วยความเคารพ.

ฆ. กิริยาที่ถวายนั้น ถวายด้วยมือ หรือของที่เนื่องด้วยมือ เช่น ช้อน-ภาชนะก็ได้.

ง. พระรับด้วยมือ หรือของที่เนื่องด้วยมือเช่นบาตร-ผ้าก็ได้. (ปาจิตติย โภชนวรรค ข้อ ๑๐)

๑๙. สตรี ไม่มีบุรุษผู้เดียวสาอยู่เป็นเพื่อนต้องไม่นั่ง ไม่นอน ไม่ยืน ไม่เดิน ในห้องกับพระแม้จะมีสตรีหลายคนก็ไม่ได้. (ปาจิตติย อเจลกวรรค ข้อ ๕)

๒๐. สตรี ต้องไม่นั่ง ไม่นอน ในที่แจ้งกับพระหนึ่งต่อหนึ่ง ถ้าสตรีหลายคนนั่งได้ แต่การนอนนั้น ไม่ควร แม้การยืน การเดินกับพระหนึ่งต่อหนึ่งด้วยอาการช้อนเร้น ก็ไม่ควร. (ปาจิตติย อเจลกวรรค ข้อ ๕)

๒๑. บุรุษ-สตรี ที่มีไข้ญาติของพระ แม้จะเป็นชายสะใภ้ หรือภรรยาเก่าของพระ (ปรานทุกติกา) หากมิได้เกี่ยว

ช่องทางสายโลหิต ก็ชื่อว่ามิใช่ญาติ ถ้ามีศรัทธาจะให้พระขอ
บัจจัย ๔ หรือสิ่งของต่าง ๆ จากคนใด ก็ต้องพิจารณา คือเปิด
โอกาสให้พระขอได้ โดยลักษณะ ๔ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง
คือ:-

ก. กำหนดบัจจัยหรือสิ่งของ เช่น จีวร บิณฑบาต
ที่นอนที่หนึ่ง ยา หนังสือสมุด ปากกา ฯลฯ

ข. กำหนดเวลา คือให้ขอได้ตลอดเท่านั้นวัน เท่านั้น
เดือน เท่านั้นปี ตั้งแต่วันที่เท่าไร ถึงเท่าไร

ก. กำหนดทั้งบัจจัย-สิ่งของ และเวลา

ข. ไม่กำหนดทั้งบัจจัยสิ่งของและเวลา ถ้าจะให้ขอใด
เป็นนิตย ต้องบอกว่า นิมนต์ขอได้ตลอดกาลเป็นนิตย

เมื่อพิจารณาแล้ว ถ้าพระขอเกินกำหนด หรือเกิน ๔
เดือน ไม่ควรถวาย เว้นไว้แต่ตนพิจารณาอีกหรือพิจารณาเป็นนิตย
(ปาจิตติย อเจลกวรรค ข้อ ๗)

หมายเหตุ:- คำว่าญาติได้แก่คนที่เกี่ยวเนื่องกัน ๗ ชั้น
คือ ๑. ทวด ๒. ปู่ย่าตายาย ๓. พ่อแม่ ๔. พี่น้อง ๕. ลูก
๖. หลาน ๗. เหลน.

๒๒. บุษ-สตรี ไม่ควรเอาของเสพติดให้โทษ เช่น สุรา เมรัย ฝิ่น เฮโรอิน กัญชาถวายพระ. (ปาจิตติย สุปาณวรรค ข้อ ๑)

๒๓. บุษ-สตรี อย่าเอาน้ำที่มีตัวสัตว์ไปตั้งไว้ให้ พระบริโภค คือคัม อาบ ล้างเท้า ใช้สอย. (ปาจิตติย สุปาณวรรค ข้อ ๒)

๒๔. บุษ-สตรี ผู้นำสินค้านักกาชี ไม่ควรเดินทาง ร่วมกับพระ หรือไม่ควรให้เกี่ยวข้องกับพระ. (ปาจิตติย สุปาณวรรค ข้อ ๖)

๒๕. สตรี ไม่ควรชวนพระเดินทางไกล แม้สั้นระยะ บ้านหนึ่ง แม่น้ำหนึ่ง นั่งเรือไปเพียงหนึ่งต่อหนึ่ง ก็ไม่ควร แม้สตรี หลายคน แต่ไม่มีบุษผู้รู้เคียงสนับไปด้วยก็ไม่ควร แม้บุษไปด้วยหากสตรี ข้บรถ-เรือเอง ก็ไม่ควรเว้นไว้แต่ เรือข้ามฟาก. (ปาจิตติย สุปาณวรรค ข้อ ๗)

๒๖. บุษ-สตรี จะถวายอาหารแก่พระผู้อยู่ในป่าอัน เป็นที่เปลี่ยว ต้องแจ้งข่าวล่วงหน้าก่อน. (ปาฏิเทสนียะ ข้อ ๔)

๒๗. บุษ-สตรี เมื่อนิมิต्तพระมาฉันในบ้าน ต้อง จัดที่ฉันให้พร้อม เช่นน้ำล้างเท้า ผ้าเช็ดเท้า น้ำฉัน น้ำใช้ กระโถน ผ้า-กระดาดเช็ดมือเช็ดปาก ช้อนช่อมและช้อนกลาง อย่า

ให้บกพร่อง. (เสขียวัตร โภชนปฏิสังยุต ข้อ ๓๐)

๒๘. บุรุษ-สตรี เมื่อจัดที่ให้พระสวดหรือแสดงพระธรรมเทศนา หรือปาฐกถาธรรม ต้องจัดที่ให้พระนั่ง อย่าให้ยืน และต้องไม่ต่ำกว่าที่ของผู้นั่งฟัง. (เสขียวัตร รัम्मเทศนา ปฏิสังยุตข้อ ๑๓, ๑๔)

๒๙. บุรุษ-สตรี เมื่อฟังธรรมเทศนาหรือฟังปาฐกถาธรรม ต้องฟังด้วยกิริยาอาการเคารพ แม้ฟังพระสวดในงานมงคลหรืองานศพเป็นต้น ก็ต้องเคารพเช่นเดียวกัน ไม่ควรนั่งคุยกันเลย จะคุยในเวลาพระหยุดสวดได้อยู่. (เสขียวัตร รัम्मเทศนาปฏิสังยุตทุกข้อ)

๓๐. บุรุษ-สตรี จะถวายร่มแก่พระ ต้องเลือกเอาชนิดที่ไม่สลบสี เช่นร่มผ้าคำลวน ร่มกระดาด ร่มพลาสติก สีน้ำตาล สีดำ สีเหลืองลวน. วิ. ๒/๓๕

๓๑. บุรุษ-สตรี จะถวายรองเท้าแก่พระต้องเลือกเอาชนิดที่ไม่มีส้นสูง ไม่มีปกส้น ไม่มีปกหลังเท้า มีแต่สายรัดหลังเท้ากับสายที่คิ้วยนิ้ว และมีสีหม่นหมอง เช่นสีน้ำตาลแก่. วิ. ๒/๓๖

๓๒. บุรุษ-สตรี เมื่อจะถวายเตียง ตั้ง แก่พระต้องเลือกเอาแต่ที่มีเท้าสูงไม่เกิน ๘ นิ้ว พระสุกต หรือ ๙ นิ้วฟุต เว้นไว้แต่แม่แคร่ และไม่มีรูปสัตว์ร้ายที่เท้า เช่นเตียงจุกสิงห์หรือบัลลังก์ และเตียงนั้นต้องไม่ใหญ่ถึงนอนได้ ๒ คน ที่นอนก็ไม่ใหญ่อย่างเตียง ฟูกเตียง ฟูกตั้ง และที่นั้งที่นอนไม่ยัดนุ่นหรือสำลี. (ปาจิตติย รตนวรรคข้อ ๕), วิ. ๒/๓๙,

๓๓. บุรุษ-สตรี เมื่อจะถวายหมอนหนุนศีรษะแก่พระต้องให้มีขนาดหนุนได้ศีรษะเดียวไม่ถึง ๒ ศีรษะ หมอนข้างไม่ควรถวาย. วิ. ๒/๔๐

๓๔. สตรี ต้องไม่นั่งบนอาสนะผืนเดียวกัน บนเตียง-ม้านั่งเดียวกันกับพระ แม้บนพื้นที่ไม่มีอะไรปูลาดเลย ก็ไม่ควรนั่งเสมอกับพระหรือสูงกว่าพระ ไปในรถ-เรือมีที่จำกัดจะต้องนั่งที่มานั่งเดียวกับพระ ต้องให้มีบุรุษนั่งคันไว้เสียก่อน วิ. ๒/๗๐

๓๕. บุรุษ-สตรี ไม่ควรเอาวัตถุอนามาสประเคนพระ. วัตถุอนามาส คือสิ่งที่พระไม่ควรแตะต้อง มี ๖ ประเภท ดังนี้:-

ก. คนหญิง, คนกะเทย, เครื่องแต่งกายของคนเหล่านั้น แต่ที่เขาสละแล้วไม่นับ, ตุ๊กตาหญิง, สัตว์ดิรัจฉานตัวเมีย.

ข. ทอง เงิน มุกดา มณี ประพาฬ ทับทิม บุษราคัม
สังข์ที่ขัดแล้ว ศิลาชนิตต์ เช่น หยก โมรา

ค. ศัสตรา อาวุธ ต่างชนิด ที่ใช้ทำร้ายชีวิตร่างกาย

ฌ. เครื่องคักสัตว์บก-น้ำ

ง. เครื่องประโคม.

จ. ข้าวเปลือกและผลไม้อันเกิดอยู่ในที่. วิ. ๒/๗๓

๓๖. สตรี ไม่ควรเกลี้ยกล่อม ยั่วเย้าพระด้วยการพูด
ประเล้าประโลม หรือด้วยการแต่งเนื้อแต่งตัวชะเวิกชะวาก หรือ
ล่อด้วยทรัพย์สิน. วิ. ๒/๙๑

๓๗. บุรุษ-สตรี ไม่ควรเอาของเด็กเล่น เช่น เรือ
น้อย ๆ รถน้อย ๆ ถวายพระ. วิ. ๒/๑๑๘

๓๘. บุรุษ-สตรี ไม่ควรชักชวนพระเล่นการพนันมี
แพ้มีชนะ เช่น หมากกรุก หมากแยก ฯลฯ. วิ. ๒/๑๑๘

๓๙. บุรุษ-สตรี ไม่ควรเรียนตริจ্ঞานวิชาจากพระ และ
ไม่ควรบอกตริจ্ঞานวิชาแก่พระ ตริจ্ঞานวิชา คือ ความรู้ใน
การทำเสน่ห์-ในการใช้ภูตผีปีศาจทำผู้อื่นให้ถึงความวิบัติ-ในทาง
อวดฤทธิ์เดชต่าง ๆ-ในทางทำนายทายทักบอกห่วย บอกเบอร์
ในทางที่นำไปหลงมกมาย เช่น หุงเงินหรือทองแดงให้เป็นทอง.
วิ. ๒/๑๒๐

๔๐. บรุษ-สตรี ไม่ควรใช้พระในกิจนอกพระพุทธศาสนาแต่จะขอให้ช่วยกิจพระพุทธศาสนา เช่นให้ช่วยนิมนต์พระไปในการบำเพ็ญบุญได้อยู่. วิ. ๒/๑๒๒

๔๑. บรุษ-สตรี ไม่ควรนำสิ่งของอันมีค่าฝากไว้กับพระเพราะอาจเกิดอันตรายแก่พระได้ เช่นอันตรายในการเจริญสมณธรรม ถูกปล้น ถูกเป็นผู้ส่นองในเมื่อของนั้นหาย. วิ. ๒/๑๒๒

๔๒. บรุษ-สตรี ไม่ควรเอาเนื้อสัตว์ที่ไม่นิยมเป็นอาหารถวายพระ. เนื้อที่ไม่นิยมเป็นอาหารคือเนื้อมนุษย์-ช้าง-ม้า-สุนัข-งู-สีก-เสือโคร่ง-เสือเหลือง-หมี-เสือดาว. วิ. ๒/๑๓๓

๔๓. บรุษ-สตรี ไม่ควรเอาเนื้อที่นิยมเป็นอาหารแต่ยังดิบไม่สุกด้วยไฟ เช่นปูเค็ม กุ้งเค็ม หอยเค็ม ปลาเค็ม แหนม กะปิ ลาบเนื้อดิบ ไข่ลวกไม่สุก ประเคนพระ ควรมอบไว้แก่ กัปปิยการก คือผู้มีหน้าที่ทำให้เป็นของควรแก่พระ. วิ. ๒/๑๓๓

๔๔. บรุษ-สตรี ไม่ควรเอาอุทิสมังสะถวายพระ. อุทิสมังสะคือเนื้อหรือไข่สัตว์ที่เขาฆ่าเจาะจงภิกษุสามเณร. วิ. ๒/๑๓๓

๔๕. บุรุษ-สตรี อย่าเอาพืชคาม คือผลไม้ไม่มีเมล็ดสุก
 บางอย่าง เช่น พริกสุก มะเขือสุก อ้อยที่ยังมิได้ปอก ผักบู่
 ขมิ้น กระชาย กระเทียม หอม ไหระพา กะเพรา ฯลฯ ที่
 พ้นจากที่เกิดที่อยู่แล้ว แต่ยังปลูกให้งอกได้อีกถวายพระ ควร
 ทำให้เป็นของที่ไม่อาจปลูกให้งอกได้แล้ว จึงถวายพระ.
 วิ. ๒/๑๓๕

๔๖. บุรุษ-สตรี จะทำน้ำปานะถวายพระควรเลือกเอา
 ผลไม้สุกที่นิยมเป็นอาหาร ชนิดที่ไม่โตกว่าผลมะตูมหรือผล
 กระเบาขนาดเล็กไม่จำกัด เอามาทำความสะอาด ถูแล้วกรอง
 ให้หมดกากเจือน้ำจืดที่สะอาดบ้างก็ได้ แต่อย่าใช้น้ำร้อน และ
 อย่าต้มน้ำปานะด้วยไฟ จะเจือน้ำตาลเกลือบ้างก็ได้ ทำแล้ว
 ต้องถวายให้พระฉันในวันนั้น อย่าปล่อยให้ข้ามราตรี. วิ ๒/๑๓๕

๔๗. บุรุษ-สตรี ไม่ควรถือเอามรดกของพระผู้มีมรณ-
 ภาพไปแล้ว ไม่ว่าพระรูปนั้นจะเป็น พ่อ ลูก ญาติ มิตร
 หรือเกี่ยวข้องกันโดยสถานะใด ๆ ก็ตาม แม้พระได้ทำพินัยกรรม
 ไว้ให้ก็ถือเอาไม่ได้ เพราะทางวินัยของสงฆ์มีอยู่ว่า มรดกของ
 พระผู้มีมรณะตกเป็นของสงฆ์ทั้งหมด แม้พระได้พูดไว้ด้วยคำเป็น
 อนาคตว่า “ถ้านันทายแล้วเธอจงเอาสิ่งนั้นสิ่งนี้ไป” ดังนี้ ก็

ถือเอาไม่ได้ แต่สิ่งใดที่พระมอบให้ด้วยคำเป็นปัจจุบันว่า “ฉันให้สิ่งนั้น สิ่งนี้แก่เธอ” ก็ถือเอาได้เฉพาะสิ่งที่ระบุถึง หากระบุทั้งหมด ก็ถือเอาได้ทั้งหมด. วิ. ๒/๑๕๔-๑๕๕

๔๘. บุรุษ-สตรี เมื่อจะถือเอาสิ่งของของพระด้วย วิสสาสะต้องให้ครบองค์ ๓ คือ:-

ก. เคยเห็นกัน เคยคบกัน เคยพูดกันไว้ อย่างใดอย่างหนึ่ง

ข. รู้ว่าถือเอาแล้ว เจ้าของจักพอใจ

ค. เจ้าของยังมีชีวิตอยู่. วิ. ๒/๑๕๗

๔๙. บุรุษ-สตรี เมื่อพยาบาลพระผู้เจ็บหนักฉันอาหารไม่ได้ ครั้นถึงเวลาวิกาลหิวจัดหากมิได้อาหารอาจเป็นอันตราย จะต้มข้าวหรือเนื้อสัตว์ที่นิยมเป็นอาหาร (เว้นอุทิสมังสะ) ให้เหลวกรองให้หมดกากเอาแต่น้ำข้าว น้ำเนื้อที่ใสถวายให้พระดื่มในเวลาวิกาลก็ได้.

การที่จะอ้างว่าแพทย์สั่งให้พระป่วยฉันอาหารในวิกาลได้ แล้วนำอาหารชนิดต่าง ๆ ไปถวายในวิกาลนั้น ไม่ควรเลย หากพระอยากฉันอาหารในวิกาลโดยไม่เอื้อเฟื้อต่อวินัยแล้ว ควรให้สึกเสียก่อน จึงจัดถวายให้รับประทาน. วิ. ๒/๑๗๕

๕๐. สตรีที่เป็นโสเภณี เป็นหม้าย เป็นสาวเทื้อ เป็น
ชู้ และกระเทย ไม่ควรไปมาหาสู่กับพระโดยไม่เป็นกิจลักษณะ
หรือผิดเวลา. วิ. ๒/๑๘๑

๕๑. บุรุษ-สตรี ไม่ควรนิมนต์พระเข้านั่งในบ้านสุรา
จะเป็นที่ขายหรือที่กลั่นสุราหรือที่ตองเมรัยก็ตาม. วิ. ๒/๑๘๑

บุรุษหรือสตรีก็ตาม เมื่อหวังความเจริญแก่ตน แก่
วงศ์สกุลของตน และแก่พระพุทธศาสนาควรศึกษาให้มีความรู้
เกี่ยวกับวินัยของพระภิกษุสงฆ์บางข้อ ตามที่รวบรวมไว้^๕ และ
ปฏิบัติให้ถูกต้อง ก็ย่อมจะเหมาะสมแก่ความเป็นพุทธศาสนิกชน
และย่อมช่วยประดับพระพุทธศาสนาให้รุ่งเรืองแล.

ใจความแห่งมหาสติปัฏฐานสูตร

บรรยายประกอบ

โดย

พระศรีวิสุทธิญาณ (อุบล นนทโก ป.ธ. ๙)

วัดบวรนิเวศวิหาร กทม.

พุทธศาสนิกชน ควรสนใจปฏิบัติพุทธศาสนาคือ คำสอนของพระพุทธเจ้า เพื่ออบรมจิตใจให้เข้าถึงตัวจริงหรือแก่น ของพระพุทธศาสนา ก็ในการปฏิบัติต้องมีแนวหรือบรรทัด เหมือนช่างไม้จะเลื่อยไม้ให้ตรงต้องตีสันบรรทัด อันเส้นบรรทัดในพระพุทธศาสนาได้แก่พระสูตร.

ลักษณะทั่ว ๆ ไปของพระสูตรนั้น คือ เป็นคำบอกเล่า ถึงเหตุการณ์ บอกสถานที่-เวลา-บุคคล-เนื้อหาสาระ และสรุป ผล. แต่ละเรื่องมีสาระที่ควรยึดเป็นหลักเป็นแนวเป็นบรรทัด สำหรับปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ในปัจจุบันบ้าง ประโยชน์ภายหน้า บ้าง ประโยชน์อย่างสูงบ้าง ทั้งนี้ย่อมขึ้นอยู่กับพุทธศาสนิกชน ด้วยหากไม่สนใจศึกษาให้รอบคอบ ก็อาจมองพระสูตรในแง่ว่า “ไม่เป็นความจริง เป็นเพียงนิยายหลอกลวงเด็ก” ครั้นมองอย่างนี้ก็ไม่สนใจเรื่องและสาระในพระสูตร ก็กลายเป็นคนไม่มีบรรทัดฐานในการปฏิบัติ เมื่อเป็นเช่นนี้ก็ยากที่จะเข้าถึงแก่นของพระพุทธศาสนา ฉะนั้น ผู้ใคร่ในธรรมปฏิบัติ ควรสนใจค้นหา

สาระในพระสูตรต่าง ๆ ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงไว้ และกำหนดจดจำไว้เป็นแนวหรือบรรทัดสำหรับปฏิบัติให้ถูกต้อง เพื่อเข้าถึงแก่นพระพุทธานุสาสนา.

ในที่นี้ จะได้รวบรวมใจความแห่งมหาสติปัฏฐานสูตร ซึ่งเป็นสูตรที่ประมวลธรรมะที่ทรงแสดงไว้ได้มากที่สุด มีทั้งสมณะและวิปัสสนากัมมัฏฐาน ควรแก่การศึกษาและปฏิบัติเป็นอย่างยิ่งพร้อมกันนี้ก็จะได้บรรยายประกอบความตามสมควร เพื่อความสะดวกแก่การปฏิบัติ หากพุทธศาสนิกชนสนใจ ก็อาจถือไว้เป็นแนวปฏิบัติแก้ปัญหาชีวิต หรือแก้ปมทุกข์ต่าง ๆ ของตนได้ด้วยตนเอง.

ข้อความเบื้องต้น

พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อครั้งประทับอยู่ในตำบลกัมมาสน์ธรรม ได้ทรงแสดงมหาสติปัฏฐานสูตร เริ่มต้นว่า เอกายโน อโยภิกขเว มคฺโค เป็นต้น ความว่า ดูก่อนท่านผู้เห็นภัย ทางนี้เป็นทางไปอันเอกเพื่อความบริสุทธิ์ เพื่อความก้าวล่วงความโศกเศร้าคร่ำครวญ เพื่อความดับทุกข์โทมนัส เพื่อบรรลุธรรมที่

ถูกต้องคืออริยมรรค เพื่อทำให้พระนิพพานแจ่มแจ้ง สำหรับ
เวไนยสัตว์ทั้งหลาย.

ทางไปอันเอกนี้ ได้แก่สติปัฏฐาน (ที่ตั้งของสติ หรือ
การตั้งสติระลึกรู้) ๔ อย่าง คือ ๑ ตั้งสติดูกายในกาย ๒ ตั้งสติดู
เวทนาในเวทนา ๓ ตั้งสติดูจิตในจิต ๔ ตั้งสติดูธรรมในธรรม

ในตอนแรกนี้ทรงวางฐานเป็นที่ตั้งของสติไว้ ๔ อย่าง
คือ กาย เวทนา จิต ธรรม แล้วให้ตั้งสติคุมสติ (ธรรมชาติที่คิด
นึกรู้) ให้ตั้งคือให้คิดนึกอยู่เฉพาะในกาย หรือในเวทนา
หรือในจิต หรือในธรรมเท่านั้น ไม่ให้คิดนึกฐานออกไปจากนี้.

ผู้เจริญสติปัฏฐาน คือปฏิบัติกัมมัฏฐานตามสติปัฏฐาน
สูตรต้องประกอบด้วยสัมปโยคธรรม ๓ ประการ คือ

๑. อาตาป มีความเพียร พร้อมด้วยความอดทน
๒. สัมปชาโน มีความรู้พร้อมอยู่เสมอ ตื่นตัว ไม่
เผลอตัว ไม่หลับใน
๓. สติมา มีสติระลึกรู้ได้อยู่เสมอ ไม่เผลอสติ ไม่
ปล่อยจิต.

เมื่อประกอบด้วยสัมปโยคธรรมทั้ง ๓ ประการนี้แล้ว ก็
จะพึงกำจัดความยินดีและยินร้ายเป็นต้นในโลกคือจิตออกไปได้.

กายนุบัสสนาสติปัฏฐาน

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสอนให้ตั้งสติดูกายในกายนั้น หมายความว่า ให้กำหนดดูกายส่วนย่อยในกายส่วนใหญ่, กายส่วนใหญ่คือร่างกายทั้งหมดที่เป็นรูปร่างนี้เอง กายส่วนย่อย คือ ส่วนน้อยๆ ของร่างกาย ซึ่งทรงแยกออกไปเป็น ๖ ข้อ และแต่ละข้อก็ทรงแยกออกย่อยออกไปโดยละเอียด.

๑. อานาปายัพพะ ข้อว่าด้วยการกำหนดคลุมหายใจ

ทรงสอนว่า ให้เข้าไปสู่โคนไม้ หรือชายป่า หรือว่า เรือนว่าง นั่งขัดสมาธิ ตั้งกายตรง ดำรงสติจดจ่อริมฝีปาก เบื้องบน มีสติกำหนดคลุมหายใจ หายใจเข้า หายใจออก กำหนด ๔ ชั้น คือ ๑ เมื่อหายใจเข้า-ออก ยาว ๘๗ หนว่ายาว, ๒ เมื่อหายใจเข้า-ออก สั้น ๘๗ หนว่าสั้น, ๓ กำหนดรู้กายทั้งปวง (ลมหายใจเครื่องปรุงร่างกายทั้งหมด) หายใจเข้า-ออก, ๔ กำหนดระงับกายสังขาร (ลมหายใจ) หายใจเข้า-ออก.

วิธีปฏิบัติ ท่านสอนกันมาว่า ให้ตัดปัลลิวะ คือความกังวลต่างๆ เข้าไปยังที่สังคกาย มอบกายถวายชีวิตแต่พระรัตนตรัยยึดเอาพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง เอาศีลเป็นที่ตั้งของจิตใจ นั่ง

ขัดสมาธิเท้าขวาทับเท้าซ้าย มือขวาหงายทับฝ่ามือซ้าย ตั้งลำ
ตัวให้ตรงหรือจะนั่งอย่างไรให้สบายหายใจคล่องก็ใช้ได้ ตั้งสติ
รวบรวมจิตให้จดจ่อที่ริมฝีปากบนหรือปลายกะพุ่มงอก ซึ่งเป็นจุด
ที่ลมหายใจกระทบ หายใจยาวๆ ก่อนแล้วค่อยสั้นเข้า แล้วเบา
เข้าโดยลำดับจะนับ พุทโธ กำกับด้วยก็ได้ เพื่อให้สติมั่นแน่น
แน้อยู่กับลมหายใจ ก็ย่อมจะสำเร็จเป็นอุปจารสมาธิ และอัปป
นาสมาธิในที่สุด.

๒. อริยาปถัมพะ ขั้วว่าด้วยการกำหนดอริยาบถ

ทรงสอนว่า เมื่อเดินก็รู้ว่าเดิน เมื่อยืนก็รู้ว่ายืน เมื่อ
นั่งก็รู้ว่านั่ง เมื่อนอนก็รู้ว่านอน หรือกายเปลี่ยนอริยาบถใดๆ ก็
รู้อริยาบถนั้น ๆ.

วิธีปฏิบัติ ท่านสอนกันมาว่า ให้มีสติกำหนดค
อริยาบถที่เป็นปัจจุบัน คือขณะเดิน หรือยืน หรือนั่ง หรือนอน
ก็ให้ระลึกอริยาบถนั้น ๆ ที่เป็นปัจจุบันอย่างเดียว ไม่ปล่อยจิต
ให้คิดเรื่องอื่น หรือให้มีสติกำหนดรูป-นาม กำกับก็ได้ คือ
กำหนดว่าขันธ์เป็นรูป สติระลึกว่าขันธ์ เป็นนาม, เดินเป็นรูป
รู้ว่าเดินเป็นนาม, นั่งเป็นรูป รู้ว่านั่งเป็นนาม, นอนเป็นรูป รู้ว่า
นอนเป็นนาม, เมื่อกำหนดจับรูป-นามได้ จิตก็เป็นอุปจาร
สมาธิและอัปปนาสมาธิได้.

๓. สัมผัสัญญะบัพพะ ขั้วว่าด้วยการกำหนดรู้ตัวทั่วพร้อม

ทรงสอนว่า เมื่อก้าวไป เมื่อถอยกลับ เมื่อจึงดู เมื่อ
 เหลียวดู เมื่อคุก เมื่อเหยียด เมื่อนั่งห่ม เมื่อรับประทาน เมื่อดม
 เมื่อเคี้ยว เมื่อลม เมื่อถ่าย เมื่อเดิน ขน นัง หลับ ตื่น พุด นัง
 ก็ทำสัมผัสัญญะ รู้ตัวทั่วพร้อมทุก ๆ ขณะ.

วิธีปฏิบัติ ท่านสอนกันมาว่า ผู้ปฏิบัติก็มีพื้นฐาน เมื่อ
 ตั้งใจปฏิบัติให้ตลอดเวลาก็อ่ยมทำได้ โดยใช้สัมผัสัญญะบัพพะนี้
 เป็นหลักคือทำความรู้ตัวให้ทั่ว รู้ให้ทันความเคลื่อนไหวของ
 ร่างกายจะทำงานก็ตาม หยุงงานก็ตาม รู้ทันทุกขณะ แม้จะหลับ
 ก็กำหนดรู้ว่าหลับ พอตื่นก็รู้ว่าตื่นทันที ไม่เผลอต้งสั๊กแม้ขณะ
 เดียว.

๔. ปฏิกัลป์พะ ขั้วว่าด้วยการกำหนดดูกายให้เห็นเป็นของ โสโครก

ทรงสอนว่า ในร่างกายนี้ เต็มไปด้วยสิ่งโสโครกต่าง ๆ
 คือผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก
 ม้าม หัวใจ ตับ พังผืด ไต ปอด ไข้ใหญ่ ไข้น้อย อาหารใหม่
 อาหารเก่า ดี เสลด หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น น้ำตา เปลวมัน
 น้ำลาย น้ำมูก ไข้ข้อ มูตร (มันสมอง).

วิธิปฏิบัติ พึงตั้งสติระลึกรู้เสมอว่า ตามปกติคนเรามีโมหะครอบคลุมนั้น จึงไม่รู้อริยสัจของร่างกาย หลงผิดสำคัญผิดในร่างกายว่าเป็นของสวยงาม บุรุษจึงมีความพอใจในสตรี และสตรีก็มีความพอใจในบุรุษ แต่บางครั้งเกิดความโกรธ ความเกลียดชังเบียดเบียนกัน เพราะหลงในความงามของร่างกายนั่นเอง ฉะนั้นจึงควรมีสติกำหนดดูส่วนต่างๆ ในร่างกาย ให้เห็นว่าเป็นสิ่งน่าเกลียดโสโครก โดยสี่ สันฐาน กลิ่น ที่เกิด ที่อยู่ จิตจะได้สงบไม่ฟุ้งซ่านไปตามร่างกายทั้งภายในและภายนอก ที่ยั่วชวนชวนให้ชอบให้ชังให้หลง เมื่อสงบก็ย่อมเข้าถึงอุปปารและอัปปนาสมาธิได้.

๕. ธาตุบัพพะ ขั้วว่าด้วยการกำหนดธาตุ ๔

ทรงสอนว่า ในร่างกายมี ธาตุ ๔ คือ ธาตุดิน-น้ำ-ไฟ-ลม ผสมกันเข้าเป็นรูปกาย จึงตั้งอยู่ได้ ทรงตัวอยู่ได้.

วิธิปฏิบัติ ท่านสอนกันมาว่า ให้ตั้งสติกำหนดดูธาตุภายในกาย ธาตุที่มีลักษณะแข็งแฉ่ง เช่น ผม ขน เป็นต้นเรียกว่า ธาตุดิน ธาตุที่มีลักษณะเอิบอาบ เช่น ดี เสลด เป็นต้นเรียกว่า ธาตุน้ำ ธาตุที่มีลักษณะร้อน เช่น ไฟที่ทำกายให้อบอุ่น-ให้ทรุดโทรม-ให้เราร้อน และไฟย่อยอาหาร เรียกว่าธาตุไฟ ธาตุที่มีลักษณะพัดไหว เช่น ลมพัดขึ้นเบื้องบน ลมพัดลงเบื้องต่ำ

ลมในท้อง ลมในไส้ ลมพัดไปตามตัว ลมหายใจ เรียกว่าธาตุลม.
เมื่อแยกออกโดยความเป็นธาตุ ก็เห็นว่าร่างกายคนเรา^{นี้}
เป็นเพียงสักว่าธาตุ มิใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา บรรเทาจิต
ที่เคຍหมกมุ่น ยึดมั่นในร่างกายให้สงบลง สำเร็จเป็นอัมปนา
สมาธิได้.

๖. นวสัณณิกายัพพะ ขั้วว่าด้วยการพิจารณาศพในป่าช้า ๙

หากตั้งสติดูกายในกายทั้ง ๕ ข้อ ที่แสดงมาแล้ว จิต
ยังไม่สงบเป็นสมาธิ เพราะกายของคนเป็นมีมายากลหลอกลวง
มาก จึงควรตั้งสติดูกายของคนตายที่ถูกทิ้งไว้ในป่าช้า ตามที่
พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสอนไว้ว่า พึงตั้งสติดูศพ ๙ อย่าง อย่าง
ใดอย่างหนึ่งคือ ๑ ศพที่พองอืดเขียวดำ น้ำเหลืองไหล ๒ ศพที่
สัตว์แย่งกัดกิน ๓ ศพที่เป็นร่างกระดูกยังมีเนื้อมีเลือดเปราะ
และมีเอ็นโยงติดกันอยู่ ๔ ศพที่เป็นร่างกระดูกมีเนื้อหายไป
หมดแต่ยังมีรอยเลือดเปราะและเอ็นโยงติดกันอยู่ ๕ ศพที่เป็น
ร่างกระดูกมีเนื้อและเลือดหายหมด แต่ยังมีเอ็นโยงติดกันอยู่
๖ ศพที่ไม่มียเอ็นโยงรัดกระดูกกระจัดกระจายไปคนละทิศ
๗ ศพที่มียแต่กระดูกขาว ๘ ศพที่มียแต่กระดูกถูกฝนตกแดด曝เป็น
กองๆ ๙ ศพที่มียแต่กระดูกเปื่อยบ้นละเอียดเป็นแฉะ พึงนำกาย

นี้เข้าไปเทียบเคียงว่า แม่กายเรา^{นี้}แล ^๕ก็อย่าง^๕นั้นเป็นธรรมดา
หาล่วงพ้นความเป็นอย่างนั้นไปได้^๕ไม่.

วิธีปฏิบัติ ท่านสอน^๕ให้ไปคุดศพที่เขาทิ้งในป่าช้า
อย่า^๕ยืนเหนือลม อย่า^๕ยืนใต้ลม อย่า^๕ยืนใกล้ศีรษะหรือเท้า ให้
ยืนตรงกลางตัวเพื่อจะได้เห็นถนัด กำหนด^๕จนเป็นนิมิตคิดตา
จิตก็ย่อมตั้งมั่นเป็นสมาธิ เพราะจิตสลัด หมดความกำหนัด
เบื่อหน่ายในร่างกาย ซึ่งมีสภาพไม่เที่ยง เกิดแล้วแตกดับไป.
แต่ในบัด^๕นี้จะคุดศพที่เขาทิ้งในป่าช้าไม่เห็น เพราะเขาฝังมิดซิด
หรือเผาเสียหมด ผู้ปฏิบัติต้องกำหนด^๕คนึกเอาตามที่เคยเห็นมาตาม
แต่จะจำได้ ก็จะทำให้จิตสงบเป็นอัปปนาสมาธิได้เช่นเดียวกัน.

ผู้ปฏิบัติพึงตั้งสติกำหนด^๕ดูกายในกายทั้งภายในคือจิตอัน
เป็นนามกายที่มีอยู่ในขณะปฏิบัติว่าเป็นอย่างไร ดูกายภายนอก
คือร่างกายทั้งที่เป็นมหากรุป และอุปาทายรูป ว่ามีสภาพเป็น
อย่างไร ดูกายที่เกิดว่าเป็นอย่างไร ดูกายที่ดับว่าเป็นอย่างไร
ตั้งสติให้ปรากฏที่กายว่า กายเป็นสักว่ากาย เพียงเพื่อบูร^๕ เพียง
เพื่ออาศัยระลึกย่อมมีสังขานอันค้นหา และมีจกาทิฏฐิไม่อาศัย
ย่อมไม่ถึงมโนะไร ๆ ในโลก ย่อมพิจารณาเห็นกายในกาย
เนื่อง ๆ อย่างนั้นแล.

เวทนานุสัสนาสติบัญญัติ

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสอนให้ตั้งสติดูเวทนาในเวทนา

นั้น หมายความว่า ให้กำหนดคเวทนาส่วนย่อยในเวทนาส่วนใหญ่, เวทนาส่วนใหญ่คือความรู้สึกทั้งหมดที่ปรากฏทางจิตใจ ซึ่งอิงอาศัยอยู่ในกายของคนเป็น เวทนาส่วนย่อยคือความรู้สึกส่วนหนึ่งๆ ของเวทนาส่วนใหญ่ ซึ่งทรงแยกออกไปเป็น ๔ คือ ๑ สุขเวทนา ๒ ทุกขเวทนา ๓ อทุกขมสุขเวทนา ๔ สุขเวทนาอิงอามิส (กามคุณ) ๕ สุขเวทนาไม่อิงอามิส ๖ ทุกขเวทนาอิงอามิส ๗ ทุกขเวทนาไม่อิงอามิส ๘ อทุกขมสุขเวทนาอิงอามิส ๙ อทุกขมสุขเวทนาไม่อิงอามิส.

วิธีปฏิบัติ ตามปกติคนเราย่อมมีความรู้สึกอยู่ตลอดเวลา สุขบ้าง ทุกขบ้าง กลางๆ บ้าง สลับเปลี่ยนไปตามอารมณ์ที่ได้สัมผัส ถ้าความรู้สึกใดมีรูปเสียงเป็นต้นมาล่อให้เกิดความรู้สึกนั้นชื่อว่าอิงอามิส ถ้าเกิดจากการปฏิบัติขัดเกลากายทางจิตชื่อว่า ไม่อิงอามิส ฉะนั้น เมื่อเวทนาอย่างใดปรากฏชัดเจนก็มีสติระลึกรู้เวทนานั้น ไม่ติดสุขเวทนา ไม่เกลียดทุกขเวทนา ไม่หลงในอทุกขมสุขเวทนา พิจารณาว่า เป็นเพียงเวทนา มิใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เราเขา เพียงเพื่อรู้ เพียงเพื่ออาศัยระลึก ย่อมมีสันทานอันค้นหาและมิจนาทิจูไม่อาศัย ย่อมไม่ถือมั่นอะไรๆ ในโลกย่อมพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาเนื่องๆ อย่างนี้แล.

จิตตานุสัสนาสติปัฏฐาน

พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงสอนให้ตั้งสติจิตในจิตนั้น
 หมายความว่า ให้กำหนดจิตส่วนย่อยในจิตส่วนใหญ่, จิตส่วนใหญ่คือความคิดทั้งหมดที่มีอำนาจยิ่งใหญ่ในร่างกายคนเป็น, จิตส่วนย่อยคือความคิดที่เปลี่ยนไปตามอารมณ์ต่างๆ ซึ่งทรงแสดงแยกออกไปเป็น ๑๖ คือ ๑ จิตมีราคะ ๒ จิตปราศจากราคะ ๓ จิตมีโทสะ ๔ จิตปราศจากโทสะ ๕ จิตมีโมหะ ๖ จิตปราศจากโมหะ ๗ จิตหดหู่ ๘ จิตฟุ้งซ่าน ๙ จิตกว้างขวาง ๑๐ จิตคับแคบ ๑๑ จิตขยัน ๑๒ จิตไม่ขยัน ๑๓ จิตตั้งมั่น ๑๔ จิตไม่ตั้งมั่น ๑๕ จิตพ้นจากความมัวหมอง ๑๖ จิตไม่พ้นจากความมัวหมอง.

วิธีปฏิบัติ ให้ตั้งสติกำหนดจิตที่เป็นปัจจุบันว่าเป็นอย่างไร ก็ให้รู้ทันอย่างนั้น ไม่ปล่อยให้จิตตกอยู่ภายใต้อำนาจฝ่ายต่ำมีราคะหรือกามฉันทะเป็นต้น ไม่ประมาทติดใจอยู่ในโลกียสุขแม้ว่าเป็นสุขในระดับฌานก็ตาม คอยระครองจิตให้เข้าสู่สภาพปกติคือสะอาดผ่องใสเป็นหนึ่งนิ่งเฉย, พิจารณาว่า เป็นเพียงสักว่าจิต มิใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เราเขา เพียงเพื่ารู้ เพียงเพื่ออาศัยระลึก ย่อมมีสันดานอันค้นหาและมีฉันทปฏิฐิไม่อาศัย

ย่อมไม่มีคัมมะอะไร ๆ ในโลก ย่อมพิจารณาเห็นจิตในจิตเนื่อง ๆ
อย่างนั้นแล.

ธรรมานุปัสสนาสติบัญญัติ

พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงสอนให้ตั้งสติดูธรรมในธรรม
นั้น หมายความว่า ให้กำหนดดูธรรมส่วนย่อยในธรรมส่วนใหญ่,
ธรรมส่วนใหญ่คือธรรมทั้งหมดที่ปรากฏอยู่ในตัวเราทุกคน ซึ่ง
บางอย่างก็ไม่ดี เป็นสิ่งควรละเสีย บางอย่างก็ไม่ได้ไม่ชั่ว เป็น
สิ่งควรกำหนดรู้ บางอย่างเป็นสิ่งดี ควรทำให้มีมากขึ้น, ธรรม
ส่วนย่อย คือธรรมแต่ละอย่างที่ทรงแยกออกไปเป็น ๕ ข้อ และ
ทรงย่อยออกไปอีกโดยละเอียด.

๑. นิวรณ์บัพพะ ขั้วว่าด้วยการกำหนดธรรมเครื่องกั้นจิต ๕

ทรงสอนว่า เมื่อความพอใจในกาม ความคิดปองร้าย
ความหดหู่เคลมหลับ ความฟุ้งซ่านรำคาญ ความสงสัย อย่าง
ใดอย่างหนึ่ง มีในใจ ก็กำหนดรู้ว่ามี เมื่อไม่มี ก็รู้ชัดว่าไม่มี
ภายในใจ, อนึ่ง ความเกิดของความพอใจในกามเป็นต้น จะ
มีได้อย่างไร ก็รู้ชัดอย่างนั้น, ความละซึ่งความพอใจในกาม
เป็นต้น และความไม่เกิดต่อไปแห่งความพอใจในกามเป็นต้น
จะมีได้อย่างไร ก็รู้ชัดอย่างนั้น.

วิธีปฏิบัติ การทำความดีมักจะมีมารขวางทางมิให้บรรลุถึงจุดหมาย มารที่ร้ายกาจก็มีอยู่ในใจของทุกคนนี่เอง จึงต้องมีสติตรวจดูว่ามีหรือไม่มี ถ้าเห็นไม่มีก็อย่าประมาท ต้องรู้ว่าจะมีขึ้นได้อย่างไร เช่น ความพอใจในกาม เกิดมีเพราะเพ่งอารมณ์ที่งามที่ดี ความคิดปองร้าย เกิดเพราะมีเรื่องสะเทือนใจ ความเกลียดกลัว เกิดเพราะเกียดกร้าน ความฟุ้งซ่านรำคาญ เกิดเพราะใจไม่สงบ ความสงสัย เกิดเพราะไม่สนใจถึงที่เกิดของเรื่อง, เมื่อรู้เหตุเกิดแล้ว ให้กำหนดละเหตุเสีย และระวังมิให้มีเหตุเกิดอีกมารร้ายก็จะไม่มีมาขวางทางเดินของจิตใจได้ จิตก็เข้ามานได้โดยลำดับ.

๒. ขันธัพพะ ขั้วว่าด้วยการกำหนดขันธ ๕

ทรงสอนว่า ให้กำหนดดูรูป ดูเหตุเกิด เหตุดับ ของรูป ดูเวทนา ดูเหตุเกิด เหตุดับ ของเวทนา ดูสัญญา ดูเหตุเกิด เหตุดับ ของสัญญา ดูสังขาร ดูเหตุเกิด เหตุดับ ของสังขาร ดูวิญญาณ ดูเหตุเกิด เหตุดับ ของวิญญาณ

วิธีปฏิบัติ ให้ตั้งสติกำหนดดูรูป คือสิ่งมีธาตุต่าง ๆ รวมเข้าเป็นรูปร่างมีใจครองนี้ เรียกว่ารูปใหญ่ อากาเรื่อนไหวของรูปใหญ่ เรียกว่ารูปอาศัย เหตุเกิดของรูป คืออวิชชา

คันหาอุปาทานกรรม และอาหาร เหตุดับของรูป คือความสิ้น
อาหาร. เวทนา คือความรู้สึกเป็นสุข หรือเป็นทุกข์หรือเฉยๆ
เหตุเกิดของเวทนา คือผัสสะ เหตุดับเวทนา คือความดับผัสสะ.
สัญญา คือความจำรูป จำเสียง เป็นต้น เหตุเกิดสัญญา คือ
ผัสสะและเวทนา เหตุดับสัญญา คือความดับผัสสะและเวทนา.
สังขารคือความคิดนึกเกิดบ้างชั่วบ้างกลาง ๆ บ้าง เหตุเกิดสังขาร
คือผัสสะเวทนาและสัญญา เหตุดับสังขาร คือดับผัสสะ เป็นต้น.
วิญญาณคือความรู้สึกทางตา หู จมูก เป็นต้น เหตุเกิดวิญญาณ
คือนามรูป (นามขันธ์รูปขันธ์) เหตุดับวิญญาณ คือความดับ
แห่งนาม-รูป. เมื่อกำหนดขันธ์ทั้ง ๕ พร้อมทั้งเหตุเกิดเหตุดับ
ให้เห็นว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นสิ่งมีไข้ตัวตน จนเบื่อหน่าย
คลายกำหนด จิตย่อมหลุดพ้น ไม่เข้าถือมั่นขันธ์ ๕.

๓. อายตนะบัพพะ ขั้วว่าด้วยการกำหนดอายตนะ ๖

ทรงสอนว่า ให้รู้จักตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ด้วย
ให้รู้จักรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรม (คือเรื่องราว
ต่างๆ) ด้วย ให้รู้จักสังโยชน์ที่เกิดเพราะอาศัยตากับรูป เป็นต้น
ทั้งสองฝ่ายด้วย ให้รู้จักเหตุเกิด เหตุดับ และเหตุที่ดับแล้ว
ไม่เกิดอีกต่อไป แห่งสังโยชน์ ด้วย.

วิธีปฏิบัติ ท่านสอนว่ามีสติระวังในขณะที่ตาเห็นรูป เป็นต้น ให้รู้จักว่า “เป็นแต่เพียงสัควา” คือ เป็นแต่เพียง สัควา ตา-รูป-เห็น เป็นต้น, ถ้าผัสสสติ สังโยชน์ คือกิเลส เครื่องผูกจิตให้ติดรูปเป็นต้นก็เกิดขึ้น เพราะอายตนะภายในมี ตาเป็นต้นฝ่ายหนึ่ง กับอายตนะภายนอกมีรูปเป็นต้นฝ่ายหนึ่ง รวมเป็นสองฝ่ายประสมกัน ก็ให้รู้จักว่า “นี่เป็นสังโยชน์” และให้รู้ต่อไปว่าสังโยชน์เกิดเพราะ ขาดสติ ขาดญาณ คือ ความ ระลึกรู้ สังโยชน์ดับก็เพราะมีสติมีญาณ และสังโยชน์จะหวน กลับมาเกิดอีกไม่ได้ก็เพราะมีสติมีญาณคุมแจอยู่ไม่ขาดระยะ จิต ก็จะตั้งมั่นเป็นสมาธิทั้งสองได้โดยลำดับ.

๔. โพชฌงค์ปัณเฑ ขั้วว่าด้วยการกำหนดโพชฌงค์ ๗

ทรงสอนว่า เมื่อสติ ธรรมวิจยะ วิริยะ บัณฑิต บัณฑิต ภาวนา อภิเวกขา ที่เป็นองค์ของความรู้อย่างใดอย่างหนึ่ง มีอยู่ ภายในจิต ก็รู้ชัดว่ามีอยู่ เมื่อไม่มี ก็รู้ชัดว่าไม่มี, อนึ่งความ เกิดขึ้นของสติที่เป็นองค์ของความรู้เป็นต้น จะมีได้อย่างไรก็ รู้ชัดอย่างนั้น, และความเจริญบริบูรณ์ของสติที่เป็นองค์ของ ความรู้เป็นต้น ที่เกิดแล้ว จะมีได้อย่างไร ก็รู้ชัดอย่างนั้น.

วิธีปฏิบัติ ตั้งสติกำหนดรู้เท่าทันธรรม ๗ ประการ คือคุณัตถิเองว่า ในขณะที่อายตนะภายในกับภายนอกประจวบกันนั้น มีความระลึกทันพอที่จะกั้นจิตมิให้ซัดส่าย หรือไม่ทัน, คุธรรมวิจยว่า มีปัญญาเลือกเฟ้น แยกออกไปว่า นั่นดี นี่ไม่ดี นั่นมีคุณ นี่มีโทษ แยกออกทันหรือไม่ทัน, คุวิริยะว่า ได้พยายามละความชั่ว ทำความดี ทันหรือไม่ทัน, คุปีติว่า มีความอึดใจ เบิกบานใจ ในเพราะได้ทำความเพียรโดยถูกต้อง หรือว่าไม่มี, คุบัสสัทธิว่ากายและจิตที่เคยกระสับกระส่าย ในเพราะอกุศลธรรม หรือในเพราะกุศลธรรมเช่นปีติ ได้สงบแล้ว หรือยังไม่สงบ, คุสมาธิว่าได้ละนิวรณ์ ๕ และได้ให้องค์ ๕ แห่งฌานเกิดขึ้นแล้ว หรือยัง, คุอุเบกขาว่า ได้เพ่งเฉยด้วยความรู้ เพ่งกุสมาริจิตที่เข้าถึงจตุตถฌานแล้วหรือว่ายังไม่ได้เพ่งดู. ถ้าเห็นว่ามีสติระลึกทัน ก็เป็นสติสัมโพชฌงค์ ถ้าเลือกแยกออกทัน ก็เป็นธรรมวิจยสัมโพชฌงค์ ถ้าละชั่วทำดีทัน ก็เป็นวิริยสัมโพชฌงค์ ถ้ามีอึดใจ ก็เป็นปีติสัมโพชฌงค์. ถ้าสงบใจ ก็เป็นบัสสัทธิสัมโพชฌงค์ ถ้าละองค์ ๕ เจริญองค์ ๕ ได้ ก็เป็นสมาธิสัมโพชฌงค์ ถ้าเพ่งเฉยด้วยความรู้ ก็เป็นอุเบกขาสัมโพชฌงค์. สัมโพชฌงค์ทั้ง ๗ ประการนี้ จะเกิดมีขึ้นได้ และเจริญบริบูรณ์ได้ก็ด้วยการเจริญ

กระทำให้มาก ตามลำดับ ให้สืบเนื่องเป็นสามัคคีธรรมกัน ก็ย่อมมีสติปัญญายิ่ง ๆ ขึ้น.

๕. อริยสัจจบัพพะ ขอว่าด้วยการกำหนดอริยสัจ ๔

อริยสัจธรรม คือธรรมที่เป็นจริงแท้ มีอยู่แก่บุคคลทั่วไป แต่บุคคลมีโมหะหุ้มไว้จึงมองไม่เห็น พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงสอนว่า ให้มีสติกำหนดดูอริยสัจ ๔ ประเภท คือ

๑. ทุกข์ เป็นปริณญะยธรรม คือธรรมที่ควรกำหนด

รู้

๒. สมุทัย เป็นปหัตตัพพธรรม คือธรรมที่ควรละ

๓. นิโรธ เป็นสังนิกาตัพพธรรม คือธรรมที่ควรกระทำ

ให้แจ้ง

๔. มรรค เป็นภาเวตัพพธรรม คือธรรมที่ควรให้เกิด

มีขึ้น.

ประเภทที่ ๑ ทุกข์ นั้น คือความเกิด แก่ ตาย เสว้า โสภครำครวญ เจ็บกาย เสียใจ คับใจ ประจวบอารมณ์ที่ไม่น่ารัก พลัดพรากจากอารมณ์ที่น่ารัก ไม่ได้สมปรารถนา และความยึดมั่นนั้น ๕.

วิธีปฏิบัติ มีสติกำหนด มีญาณหยั่งรู้ ให้เข้าใจในทุกข์

แต่ละอย่าง ๆ ว่า ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา จนเกิดความ
เบื่อหน่ายในทุกข์.

ประเภทที่ ๒ สมุทัย นั้น คือเหตุให้ทุกข์เกิด ได้แก่
กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา เมื่อเกิด เมื่อตั้งอยู่ ก็เกิด
และตั้งอยู่ที่อายตนะภายใน - นอก - วิญญาณ - สัมผัส - เวทนา -
สัญญา - สัญเจตนา - ตัณหา - วิทก - วิจาร.

วิธีปฏิบัติ มีสติสัมปชัญญะกำหนดรู้ทันทีที่เกิดที่ตั้งอยู่
แห่งตัณหา และกำจัดตัณหาให้กับสูญไป.

ประเภทที่ ๓ นิโรธ นั้น คือ ความดับตัณหาให้สิ้นเชิง
ตัณหานั้นเมื่อละ เมื่อดับ ก็ละก็ดับ ที่อายตนะเป็นต้น.

วิธีปฏิบัติ มีสติกำหนดดูจิตในขณะที่อายตนะภายใน-
ภายนอก ประสมกันเป็นต้นไป หากรู้ว่า ตัณหา อุปทานเกิดขึ้น
ก็ทำลายตัณหาอุปทานนั้นเสียจนสิ้นเชิง ทุกข์ย่อมดับหมด.

ประเภทที่ ๔ มรรค นั้น คือ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับ
ทุกข์ มีองค์ ๘ คือสัมมาทิฏฐิเป็นต้น.

วิธีปฏิบัติ การมีความเพียร มีสติสัมปชัญญะ ทำ
องค์มรรคทั้ง ๘ ให้เกิดขึ้นพร้อมกันเป็นนัยคสมังคี มีกำลังแรง

กล้า กำจัดตัดต้นหาอุปทานได้เมื่อใด ก็บรรลุถึงนิโรธ ดับทุกข์
ได้สิ้นเชิงเมื่อนั้น.

ผู้ปฏิบัติพึงตั้งสติกำหนดคุณธรรมในธรรมทั้งที่กล่าวมาทั้ง
ฝ่ายเกิดทั้งฝ่ายดับ และพึงกำหนดทุกข์ที่เป็นภายใน คือคุณธรรมที่มี
อยู่ภายในจิต เช่นกามฉันทะ (ราคะ) พยาบาท (โทสะ) วิภิจฉนา
(โมหะ) เป็นต้นด้วย พึงกำหนดคุณธรรมที่เป็นภายนอก คือคุณ
อารมณ์ต่าง ๆ มีรูป เสียง เป็นต้น ตลอดจนเรื่องราวต่างๆ ที่
เข้ามาปรากฏทางใจด้วย ตั้งสติให้ปรากฏที่ธรรมนั้น ๆ ว่า ธรรม
ก็เป็นเพียงสักว่าธรรม มิใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เราเขา เพียง
เพื่อรู้ เพียงเพื่ออาศัยระลึก ย่อมมีสันดานอันค้นหาและมิจนา-
ทิฏฐิไม่อาศัย ย่อมไม่ถือมั่นอะไร ๆ ในโลก ย่อมพิจารณาเห็น
ธรรมในธรรมเนื่อง ๆ อย่างนั้นแล.

อนิสงส์ของการปฏิบัติสติปัฏฐาน

ในตอนจะจบพระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรง
แสดงอนิสงส์ (ผล) ของการปฏิบัติตามสติปัฏฐาน ๔ ไว้โดยใจ
ความว่า ใครก็ตาม ตั้งใจปฏิบัติตามสติปัฏฐาน ๔ เหล่านี้ให้
ประจำและถูกต้องตามวิธีแล้ว ย่อมได้รับผล ๒ อย่าง มิ

อย่างใดก็อย่างหนึ่ง คือ พระอรหัตตผล ๑ พระอนาคามีผล ๑
ภายใน ๗ ปี ถ้าปฏิบัติได้ดียิ่ง ๆ ขึ้น ก็จะได้รับผลเร็วยิ่ง ๆ ขึ้น
เป็นภายใน ๖-๕-๔-๓-๒-๑ ปี ๗ เดือน ๖-๕-๔ ๓-๒-๑
ครึ่งเดือน และอาจภายใน ๗ วัน.

เพราะฉะนั้น ขอเชิญชวนท่านผู้ใคร่ในธรรม ตั้งใจ
ปฏิบัติตามใจความแห่งมหาสติปัฏฐานสูตรนี้ ตามควรแก่โอกาส
และความสามารถของตน ๆ หากได้ปฏิบัติ ก็คงได้รับผลไม่มาก
ก็น้อยแม้ชั่วครั้งชั่วคราว ชั่วขณะหนึ่ง ก็นับว่าเป็นการดี เพราะ
ได้ช่วยให้ชีวิตมีคุณค่าสูงขึ้นตามกำลังแห่งการปฏิบัติ.

หนังสือคู่มือในการเรียบเรียง

๑. สวทมนต์ฉบับหลวง
๒. สติปัฏฐานแสดงตามบัพพะ ของสมเด็จพระสังฆราชเจ้า
กรมหลวงชินวราณวงศ์
๓. แนวปฏิบัติในสติปัฏฐาน ของสมเด็จพระญาณสังวร
๔. ปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรค
๕. สติปัฏฐานสูตรแปล ของสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (จวน
อุภูฏायิมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช

ใจความแห่ง
พระอภิธรรมมัตถสังกหะ

รวบรวมโดย

พระศรีวิสุทธิญาณ (อุบล นนโก ป. ๙)

วัดบวรนิเวศวิหาร

พุทธศาสนิกชน ควรสนใจพระพุทธศาสนาให้ยิ่งขึ้นไป
อีกชั้นหนึ่ง คือ **พระอภิธรรม** ซึ่งเป็นธรรมที่ลึกซึ้งยิ่งกว่าพระ
สูตรถึงพร้อมด้วยลักษณะอันพุทธาภิณฑิตยogyongbuxa กำหนด
ไว้นั่นนอนสวยสง่ายิ่งนัก จัดเป็นหลักสูตรการศึกษา พระพุทธ
ศาสนาที่มีความสำคัญไม่น้อยกว่าพระวินัยและพระสูตร.

ความจริงพระอภิธรรมนี้ ในพระไตรปิฎกมิได้ระบุว่า
พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงแก่ใคร ที่ไหน เมื่อไร จึงสันนิษ-
ฐานกันว่า ท่านพระคันธกัจจายจารย์คงเลือกคัมภีร์ธรรมที่ลึกซึ้งออก
มาจากพระสูตรต่างๆ เช่นมหาสติปัฏฐานสูตร เป็นต้น เอามา
รวมเข้าเป็นหมวดหมู่ จนเกิดเป็นอีกคัมภีร์หนึ่ง. แต่พระอรธ-
กัจจายจารย์ได้แต่งเรื่องนี้ไว้เมื่อราว พ.ศ. ๑๐๐๐ ว่า เมื่อพรรษาที่
๗ พระพุทธเจ้าได้เสด็จไปจำพรรษาในดาวดึงส์เทวโลก ทรง
แสดงอภิธรรมโปรดพระพุทธมารดาตลอด ๓ เดือน และได้
เสด็จลงมาบิณฑบาตในมนุษย์โลก เสวยพระกระยาหารแล้ว ทรง
แสดงอภิธรรมนั้นแก่พระสาวกบุรุษทุกวันตลอดพรรษาเช่นเดียว

กัน พระสารีบุตรก็ได้แสดงอภิธรรมนั้นแก่ศิษย์ ๕๐๐ รูป
ศิษย์เหล่านั้นได้ทรงจำและสอนศิษย์สืบต่อกันมา.

เมื่อดูตามหลักฐานที่มา พระอภิธรรมนี้มีมาเป็น ๔ ชั้น
ด้วยกัน คือ:-

๑. **ชั้นบาลีพระไตรปิฎก** คือพระอภิธรรมปิฎก ที่
ท่านยกขึ้นสังคายนาครั้งที่ ๕ และได้จารึกไว้เป็นอักษรในใบลาน
ต่อมาได้พิมพ์เป็นอักษรไทยได้ถึง ๑๒ เล่มใหญ่ๆ เมื่อว่าโดย
กัมภีร์มี ๗ กัมภีร์ คือ ๑ ธรรมสังคณี ๒ วิภังค์ ๓ ธาตุกถา
๔ ปุคคลบัญญัติ ๕ กถาวัตถุ ๖ ยมก ๗ ปฏฐาน (เรียก
ย่อว่า ส.ง. วิ.ธ.ป.ก.ย.ป.) เมื่อว่าโดยธรรมชั้นนี้ มีถึง ๔๒,๐๐๐
พระธรรมชั้นนี้.

๒. **ชั้นบาลีอภิธรรมมัตถสังคหะ** คือบาลีที่พระอนุ-
รุธาจารย์ (ชาวอินเดียยุคหลังพุทธกาล) รวบรวมใจความในพระ
อภิธรรมปิฎกนั้นเรียบเรียงเป็น ๔ ปริจเจท ครั้นพิมพ์เป็น
หนังสือไทย ได้เพียง ๕๔ หน้า ในหนังสือนี้รวมเนื้อความอภิ-
ธรรมทั้งหมด ย่อเข้ามาเหลือเพียง ๔ คือ ๑ จิต ๒ เจตสิก
๓ รูป ๔ นิพพาน (เรียกย่อว่า จ.เจ.ร.น.)

๓ **ชั้นปฏิภา** คือคำอธิบายศัพท์ที่ยากในอภิธรรมมัตต-
สังคหะ ที่ท่านพระสมุณฺคลาจารย์ ชาวเกาะลังกาแต่งขึ้น.

๔. **ชั้นอรรถโยชนา** คือคำอธิบายประกอบเนื้อ
ความในปฏิภา ที่ท่านพระญาณรักขิตเถระ ชาวเชียงใหม่แห่ง
ประเทศไทยแต่งขึ้น.

บาลีอภิธรรมมัตตสังคหะ

ในที่นี้จะได้รวบรวมเนื้อความในพระอภิธรรมให้ย่อ
ที่สุดตามแนวแห่ง บาลีอภิธรรมมัตตสังคหะ เพื่อให้พุทธศาสนิก
ชนมองเห็นว่า อภิธรรมนี้มีอยู่ในตัวเราทุกคน มิใช่จะลึกลับ
จนเกินความรู้ของพวกเรา และเมื่อมองเห็นแล้ว ก็จะได้แน้อม
นำตนให้เข้าถึงธรรมขั้นละเอียดลึกซึ้ง เพื่อให้สำเร็จประโยชน์
ในทางธรรมปฏิบัติสืบไป.

พระอนุรุธาจารย์กล่าวว่า

ตถฺถ วุตฺตาทิธมฺมตฺถา จตฺถา ปรมตฺถโต
จิตฺตํ เจตสิกํ รูปํ นิพฺพานมิตฺติ สพฺพพฺผลา.
ในอภิธรรมปิฎกนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเนื้อความแห่งธรรม
ที่ลึกซึ้ง โดยเฉพาะที่เป็นปรมัตถ์ (เว้นสมมติบัญญัติ) โดย
ประมวลมาทุกอย่าง คงมีเพียง ๔ คือ ๑ จิต ๒ เจตสิก
๓ รูป ๔ นิพพาน.

๑ จิต

จิต เป็นธรรมชาติอันหนึ่ง ซึ่งสิ่งสถิตอยู่ในกายเรา
ทุกคน ถ้าคนไม่มีจิตแล้วก็ไม่เป็นคน จะต้องกลายเป็นศพไป,
ที่ได้ชื่อว่าจิตนั้น เพราะเหตุหลายอย่าง แต่ในที่นี้กล่าวเพียง
อย่างเดียวว่า เพราะจิต อธิบายว่า รู้แจ้งอารมณ์ สรุปลแล้ว จิตก็
คือความคิดนั่นเอง จิตนี้โดยที่แท้มีเพียงดวงเดียว แต่ใน
อภิธรรมท่านว่ามี ๘๘ ดวง โดยพิสดารก็ถึง ๑๒๑ ดวง.

ในจิต ๘๘ ดวงนั้น แยกเป็นโลกียะ ๘๑ ดวง, เป็นโล-
กุตตระ ๘ ดวง โดยพิสดารมี ๔๐ ดวง, ในโลกียจิต ๘๑ ดวง
นั้น แยกเป็นกามาวจร ๕๔ ดวง เป็นมหัคคตะ ๒๗ ดวง.

ในกามาวจรจิต ๕๔ ดวง แยกเป็นอกุศลจิต ๑๒ ดวง
อเหตุกจิต ๑๘ ดวง เป็นกามาวจรโสภณจิต ๒๔ ดวง. ในมหัคค-
จิต ๒๗ ดวง แยกเป็นรูปาวจร ๑๕ ดวง เป็นอรูปาวจร ๑๒ ดวง.

ในโลกุตตรจิต ๘ อย่างย่อ, ๔๐ ดวงอย่างพิสดาร, แยก
เป็นโลกุตตรกุศล หรือมรรคจิต ๔-๒๐ เป็นโลกุตตรวิบาก หรือ
ผลจิต ๔-๒๐

อกุศลจิต ๑๒ ดวง

แยกเป็นโลภมูล ๘ ดวง โทสมูล ๒ ดวง โมหมูล ๒ ดวง พึง
ทราบดังต่อไปนี้:-

โถกมุล ๘ คือ

๑. จิตเกิดพร้อมด้วยความยินดีมาก ประกอบด้วยความเห็นผิด เกิดตามลำพัง เช่น คนที่เห็นของที่ถูกใจก็ยินดีมาก คิดว่าถ้าขโมยมาก็จะดี จึงขโมยมาตามลำพัง.

๒. จิตที่เหมือนดวงที่ ๑ แต่ เกิดโดยถูกชักจูง เช่นคนที่เหมือนคนที่ ๑ แต่มีผู้อื่นชักชวนจึงขโมย.

๓. จิตที่เกิดพร้อมด้วยความยินดีมาก ไม่ประกอบด้วยความเห็นผิด เกิดตามลำพัง เช่นคนที่เห็นของที่ถูกใจก็ยินดีมาก คิดว่าถ้าขโมยมาไม่ดี แต่ก็ขโมยตามลำพัง.

๔. จิตที่เหมือนดวงที่ ๓ แต่ เกิดขึ้นโดยถูกชักจูง เช่นคนที่เหมือนคนที่ ๓ แต่มีผู้อื่นชักชวนจึงขโมย.

๕. จิตที่เกิดขึ้นด้วยความยินดีน้อย ประกอบด้วยความเห็นผิด เกิดตามลำพัง เช่นคนที่เห็นของแล้วยินดีน้อย คิดว่าถ้าขโมยมาก็จะดี จึงขโมยมาตามลำพัง.

๖. จิตที่เหมือนดวงที่ ๕ แต่ เกิดขึ้นโดยถูกชักจูง เช่นคนที่เหมือนคนที่ ๕ แต่มีผู้อื่นชวนจึงขโมย.

๗. จิตที่เกิดพร้อมด้วยความยินดีน้อย ไม่ประกอบด้วยความเห็นผิด เกิดตามลำพัง เช่นคนที่เห็นของแล้วยินดีน้อย คิดว่าถ้าขโมยมาไม่ดี แต่ก็ขโมยมาตามลำพัง.

๘. จิตที่เหมือนดวงที่ ๗ แต่ เกิดขึ้นโดยถูกชักจูง
เช่น คนที่เหมือนคนที่ ๗ แต่มีผู้อื่นชักชวนจึงขโมย.

โทสมูล ๒ คือ

๑. จิตที่เกิดพร้อมด้วยโทมนัส ประกอบด้วยปฏิมะ
เกิดตามลำพัง เหมือนคนสองคนไม่ถูกกัน พอเจอหน้าก็
สะเทือนใจ เข้าทำร้ายกันตามลำพัง.

๒. จิตที่เหมือนดวงที่ ๑ แต่ เกิดขึ้นโดยถูกชักจูง
เช่น คนที่เหมือนคนที่ ๑ แต่มีผู้อื่นชักจูงจึงทำร้าย.

โมหมูล ๒ คือ

๑. จิตที่เกิดพร้อมด้วยความยินดียินน้อย ประกอบด้วย
ความสงสัย เช่น คนยินดีในการเดินทางเพียงเล็กน้อย แต่
สงสัยว่าจะเป็นทางถูกหรือทางผิด.

๒. จิตเหมือนดวงที่ ๑ แต่ประกอบด้วยความฟุ้งซ่าน
เช่นคนที่เหมือนคนที่ ๑ แต่ใจจะส่วระสาย ไม่มีความมั่นใจใน
ทางนั้น.

อเหตุกจิต ๑๔ ดวง

แยกเป็นอเหตุกกุศลวิบากจิต ๗ ดวง อเหตุกกุศลวิบากจิต ๘
ดวง อเหตุกิริยาจิต ๓ ดวง ฟังทราบดังต่อไปนี้:-

อเหตุกกุศลวิบากจิต ๗ ดวง คือ

๑. จิตที่เกิดขึ้นเพราะตาเห็นรูปที่ไม่ดี รู้สึกเฉย ๆ
๒. „ หูได้ยินเสียงที่ไม่ดี „
๓. „ จมูกสูดกลิ่นที่ไม่ดี „
๔. „ ลิ้นลิ้มรสที่ไม่ดี „
๕. „ กายกระทบสิ่งที่ไม่ดี รู้สึกไม่สบาย
๖. „ รับอารมณ์ทั้ง ๕ ที่ไม่ดีนั้น ๆ รู้สึกเฉย ๆ
๗. „ พิจารณาอารมณ์ทั้ง ๕ ที่ไม่ดีนั้นรู้สึกเฉย ๆ.

อเหตุกกุศลวิบากจิต ๘ ดวง คือ

๑. จิตที่เกิดขึ้นเพราะตาเห็นรูปที่ดี รู้สึกเฉย ๆ
๒. „ หูได้ยินเสียงที่ดี „
๓. „ จมูกสูดกลิ่นที่ดี „
๔. „ ลิ้นลิ้มรสที่ดี „
๕. „ กายกระทบสิ่งที่ดี รู้สึกสบาย
๖. „ รับอารมณ์ทั้ง ๕ ที่ดีนั้น ๆ รู้สึกเฉย ๆ
๗. „ พิจารณาอารมณ์ทั้ง ๕ ที่ดีที่ดีเลิศรู้สึกยินดี
๘. „ „ ที่ดี รู้สึกเฉย ๆ

อเหตุกิริยาจิต ๓ ดวง คือ

๑ จิตน้อมนึ่การมณเฑที่ปรากฏ ในทวารทั้ง ๕ รู้สึกเนยๆ

๒ „ ที่ปรากฏ ในมโนทวาร „

๓ จิตที่ทำให้เกิดอาการึ้ม (ของพระอรหันต์) รู้สึกยินดี.

หมายเหตุ คำว่า “อเหตุกจิต” ได้แก่จิตที่เกิดขึ้นโดยไม่ต้องอาศัยเหตุ. เหตุในที่นี้คือมูล ๖ อย่าง คืออกุศลเหตุ (กุศลมูล)

๓ อย่าง อโลภะ ๑ อโทสะ ๑ อะโมหะ ๑

อกุศลเหตุ (อกุศลมูล) ๓ อย่าง โลภะ ๑ โทสะ ๑
โมหะ ๑ จิตทั้ง ๑๘ ดวงนี้เกิดขึ้นเพราะเหตุอื่น นอกจากเหตุ
ทั้ง ๖ เหล่านี้จึงชื่อว่า อเหตุกจิต.

กามาวจรโสภณจิต ๒๔ ดวง

แยกเป็นมหากุศลจิต ๘ ดวง มหาวิบากจิต ๘ ดวง มหากิริยา
จิต ๘ ดวง พึงทราบดังต่อไปนี้:-

มหากุศลจิต ๘ ดวง คือ

๑ จิตที่เกิดขึ้นพร้อมด้วยความยินดีมาก ประกอบด้วยปัญญา
เกิดตามลำพัง เช่นจิตคนที่ยินดีให้ทาน เพราะสิ่งของและผู้รับ
มีพร้อม ทั้งรู้ว่าการให้ทานนั้นดี จึงให้ตามลำพัง.

๒. จิตที่เหมือนดวงที่ ๑ แต่ เกิดโดยถูกชักจูง เช่นจิตของคน

ที่ ๑ แต่มีผู้อื่นชักชวนจึงให้.

- ๓ จิตที่เกิดขึ้นพร้อมด้วยความยินดีมาก แต่ปราศจากปัญญา เกิดตามลำพัง เช่นจิตคนที่ยินดีให้ทาน เพราะสิ่งของและ ผู้รับมีพร้อม แต่ไม่รู้ว่าการให้ทานนั้นดี ก็ให้ทานตามลำพัง.
- ๔ จิตที่เหมือนดวงที่ ๓ แต่ เกิดโดยถูกชักจูง เช่นจิตของคน ที่ ๓ แต่มีผู้อื่นชักชวนจึงให้.
- ๕ จิตที่เกิดขึ้นพร้อมด้วยความยินดีพอประมาณ ประกอบด้วย ปัญญา เกิดตามลำพัง เช่นจิตคนที่ยินดีให้ทาน แต่สิ่งของ หรือผู้รับไม่พร้อม รู้ว่าการให้ทานนั้นดี จึงให้ตามลำพัง.
- ๖ จิตที่เหมือนดวงที่ ๕ แต่ เกิดโดยถูกชักจูง เช่นจิตของคน ที่ ๕ แต่มีผู้อื่นชักชวนจึงให้.
- ๗ จิตที่เกิดขึ้นพร้อมด้วยความยินดีพอประมาณ แต่ปราศจาก ปัญญา เกิดตามลำพัง เช่นจิตคนที่ยินดีให้ทาน แต่สิ่งของ หรือผู้รับไม่พร้อม ทั้งปราศจากปัญญาไม่รู้ว่าทานนั้นดี ก็ ให้ตามลำพัง.
- ๘ จิตที่เหมือนดวงที่ ๗ แต่ เกิดโดยถูกชักจูง เช่นจิตของ คนที่ ๗ แต่มีผู้อื่นชักชวนจึงให้.

มหาวิบากจิต ๘ ดวง คือ

ผลของมหากุศลจิต ๘ นั้นเอง มีชื่อเรียกเหมือนมหากุศลจิต เหล่านั้น และ เป็นจิตของผู้ที่ยังมีอาสวะ.

มหากริยาจิต ๘ ดวง คือ

การกระทำกุศล ของผู้สิ้นอาสวะแล้ว เป็นกุศลที่ไม่เกิดผลแก่จิตของตนเอง เพราะท่านได้เสร็จกิจแล้ว.

หมายเหตุ จิตทั้ง ๒๔ ดวงนี้ เรียกว่า “โสภณจิต” เพราะเป็นจิตฝ่ายดีงาม, เรียกว่า “สเหตุกจิต” เพราะประกอบด้วยกุศลเหตุ คือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ, เรียกว่า “กามาวจร” เพราะเที่ยวอยู่ อยู่ในกามภพ, เรียกว่า “มหากุศล” เพราะเป็นจิตดีที่เกิดได้แก่คนทั่วไป.

รูปาวจรจิต ๑๕ ดวง

แยกเป็น รูปาวจรกุศลจิต ๕ ดวง รูปาวจรวิบากจิต ๕ ดวง
รูปาวจรกริยาจิต ๕ ดวง พึงทราบต่อไปนี้:-

รูปาวจรกุศลจิต ๕ ดวง คือ

- ๑ กุศลจิตในปฐมฌาน ประกอบด้วย วิทก วิจาร ปิที สุข เอกัคคตา
- ๒ กุศลจิตในทุติยฌาน ประกอบด้วย - วิจาร ปิที สุข เอกัคคตา
- ๓ กุศลจิตในตติยฌาน ประกอบด้วย - - ปิที สุข เอกัคคตา

- ๔ กุศลจิตในจุตตถณาน ประกอบด้วย - - - สุข
เอกกัถกา
- ๕ กุศลจิตในปัญจมถณาน ประกอบด้วย - - - อุเบกขา
เอกกัถกา.

รูปาวจรวิบากจิต ๕ ดวง คือ

ผลของรูปาวจรกุศลจิตทั้ง ๕ นั้นเอง มีชื่อเรียกเหมือนกันเปลี่ยน
แต่กุศล เป็น วิบาก เท่านั้น และ เป็นจิตของผู้ที่ยังมีอาสวะ.

รูปาวจรกิริยาจิต ๕ ดวง คือ

จิตของ ผู้สิ้นอาสวะแล้ว เข้าถณาน ๕ โดยลำดับ ไม่เกิดผลอัน
ใดเป็นเพียงกิริยาสักว่าทำเท่านั้น.

อรุปาวจรจิต ๑๒ ดวง

แยกเป็น อรุปาวจรกุศลจิต ๔ ดวง อรุปาวจรวิบาก ๔ ดวง
อรุปาวจรกิริยาจิต ๔ ดวง พึงทราบต่อไปนี้:-

อรุปาวจรกุศลจิต ๔ ดวง คือ

- ๑ กุศลจิตในอากาसानัญญาตถณาน (ค่านิ่งว่าอากาสะหาที่สุกมิได้)
- ๒ ,, ญาณณณัญญาตถณาน (ค่านิ่งว่าญาณหาที่สุกมิได้)
- ๓ ,, อากิญจัญญายตถณาน (ค่านิ่งว่าไม่มีอะไรสักหน่อหนึ่ง)
- ๔ ,, เนวสัณฺณานาสัณฺณายตถณาน (ค่านิ่งว่าอย่ามีสัณฺญา
หยาบมีแต่สัณฺญาละเอียด).

อรุปาวจรวิบากจิต ๔ ดวง คือ
จิตที่เป็นผลของอรุปาวจรกุศลจิตทั้ง ๔ นั้นเอง เรียกเหมือนกัน
เปลี่ยนแต่กุศลเป็นวิบาก เป็นของผู้มีอาสวะ.

อรุปาวจรกิริยาจิต ๔ ดวง คือ
จิตทำและผู้สิ้นอาสวะแล้ว เข้าอรุปฌาน ๔ ไม่เกิดผลอันใด เป็น
เพียงกิริยาสักว่าทำ เท่านั้น.

โลกุตตรจิต ๘ ดวง

แยกเป็น โลกุตตรกุศลจิต ๔ ดวง โลกุตตรวิบาก ๔ ดวง พึง
ทราบดังต่อไปนี้ :-

- โลกุตตรกุศลจิต ๔ ดวง คือ
- ๑ จิตในโสตะปัตติมรรค (ละสังโยชน์ได้ ๓ คือสักกายทิฏฐิ
วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส)
 - ๒ จิตในสกทาคามิมรรค (ละสังโยชน์ ๓ อย่างนั้นได้ กับทำ
รากะ โทสะ โมหะ ใต้เบาลง)
 - ๓ จิตในอนาคามิมรรค (ละสังโยชน์เบื้องต่ำทั้ง ๕ อย่างได้
ขาด)
 - ๔ จิตในอรหัตตมรรค (ละสังโยชน์ได้ทั้ง ๑๐ คือเบื้องต่ำ ๕
และเบื้องสูง ๕ คือ รูปราคะอรุปรากะมานะ อูถรัจจะ และ
อวิชชา).

โลกุตตรวิบากจิต ๔ คือ

- ๑ จิตในโสตาปัตติผล ๒ จิตในสกทาคามิผล ๓ จิตในอนาคามิผล ๔ จิตในอรหัตตผล.

กระจายโลกุตตรจิต ๘ ออกเป็น ๔๐

คือเอาโลกุตตรจิต ๘ ไปคูณฉาน ๕ จึงเป็น ๔๐ หมายถึงจิตของพระอริยเจ้า ๘ จำพวกเข้าฉาน ๕.

นักปราชญ์ ย่อมจำแนกจิตโดยย่อ ๘๙ ดวง โดยพิสดาร ๑๒๑ ดวง ด้วยประการฉะนี้ เพราะฉะนั้น พุทธศาสนิกชน ควรมีสติตามจิตของตน ๆ ว่าได้อยู่ในประเภทไหน และทำอย่างไรจึงจะได้เลื่อนชั้นแห่งจิตของตนให้เข้าขั้นที่พ้นจากอกุศล ดำเนินไปถึงขั้น อเหตุก - โสภณ - รูปาวจร - อรูปาวจร - และโลกุตตระได้บ้าง.

๒ เจตสิก

เจตสิก คือสภาวะธรรมที่ประกอบอยู่ในจิต โดยลักษณะ ๔ คือ:-

๑. มีเกิดขณะเดียวกับจิต (เช่นเจตสิกธรรมอย่างใดเกิดขึ้น จิตก็เกิดมีอาการเป็นอย่างเจตสิกนั้นทันที)
๒. มีดับขณะเดียวกับจิต (เช่นเมื่อเจตสิกธรรมใดที่เกิดขึ้นในจิตดับไป จิตก็จะมีอาการดับไป คือเปลี่ยนไปจากเจตสิกธรรมนั้นทันที)

๓. มีอารมณ์อย่างเดียวกับจิต (มีรูปารมณ์ เป็นต้น เป็นที่ห่วงเหี่ยว ยึดเกาะ และเปลี่ยนแปลงไป เช่นเดียวกับจิต)
๔. มีวัตถุอย่างเดียวกับจิต (มีตา หู เป็นต้น เป็น บ่อเกิดเช่นเดียวกับจิต)

เจตสิกมีจำนวน ๕๒ ประการ

แบ่งเป็น ๓ หมวด คือ

๑. อัญญสมานาเจตสิก ประกอบในจิตทั่วไปทั้งฝ่าย กุศลและอกุศล มี ๑๓
๒. อกุศลเจตสิก เป็นสภาวะธรรมที่เป็นส่วนชั่ว เข้า ประจุจิตให้เศร้าหมอง มี ๑๔
๓. โสภณเจตสิก เป็นสภาวะธรรมที่เป็นส่วนดีงาม เข้า ประจุจิตให้ผ่องใส มี ๒๕

อัญญสมานาเจตสิก ๑๓

แยกเป็น สัพพสาธารณเจตสิก ๗ ประการ ปกิณณกเจตสิก ๖ ประการ ฟังทราบดังต่อไปนี้:-

สัพพสาธารณเจตสิก ได้แก่ สภาวะธรรมที่เกิดขึ้นได้ ในจิตทั่วไป มี ๗ ประการ คือ ๑ ผัสสะ ๒ เวทนา ๓ สัญญา ๔ เจตนา ๕ เอกกคตา ๖ ชีวิตินทรีย์ ๗ มนสิการ ความสนใจ.

ปกิณณกเจตสิก ได้แก่ สภาวธรรมที่แยกย้ายไปประกอบกับจิตฝ่ายกุศลบ้าง ฝ่ายอกุศลบ้าง ตามกาลตามสมัย มี ๖ ประการ คือ ๑ วิทก ๒ วิจาร ๓ อธิโมกษ์ (น้อมใจเชื่อ) ๔ วิริยะ ๕ ปิที ๖ จันทะ.

อกุศลเจตสิก ๑๔

แยกเป็นหมู่ๆ ตามประเภทที่ประกอบกับจิตพร้อมๆ กันได้ เพราะมีลักษณะใกล้เคียงกัน เป็น ๕ หมู่ คือ

- ๑ โม - จตุกกะ หมู่ ๔ มีโมหะ อหิริกะ อนินตตัปปะ อุทธัจจะ
- ๒ โล - ทิกะ หมู่ ๓ มีโลภะ มิจฉาทิฏฐิ มานะ
- ๓ โท - จตุกกะ หมู่ ๔ มีโทสะ อิสสา มัจฉริยะ กุกกุจจะ
- ๔ ถี - ทุกะ หมู่ ๒ มีถีนะ มิตระ
- ๕ วิ - เอกะ หมู่ ๑ มีวิจิกิจฉา.

โสภณเจตสิก ๒๕

แยกเป็นโสภณสาธารณเจตสิก ๑๔ ประการ วิรติเจตสิก ๓ ประการ อปัปมัตตเจตสิก ๒ ประการ บัณฑิตนทริย ๑ ประการ พึงทราบดังต่อไปนี้:-

โสภณสาธารณเจตสิก ได้แก่สภาวธรรมที่ประกอบ

ทั่วไปแก่กุศลจิตทั้งหมด มี ๑๙ ประการ คือ ๑ ศรัทธา ๒ สติ ๓ หิริ ๔ โอตตัปปะ ๕ อโลภะ ๖ อโทสะ ๗ ตัตถมัมมัตถกตา (มีตนเป็นกลาง) ๘ กายบัสสัทธิ ความสงบกาย ๙ จิตตบัสสัทธิ ๑๐ กายลหุตา ความเบากาย ๑๑ จิตลหุตา ๑๒ กายมุกตา ความอ่อนกาย ๑๓ จิตมุกตา ๑๔ กายกัมมัณฺญตา กายควรแก่การงาน ๑๕ จิตตกัมมัณฺญตา ๑๖ กายปาคุณฺญตา กายคล่องแคล่ว ๑๗ จิตตปาคุณฺญตา ๑๘ กายอุชุกตา กายตรงสุจริต ๑๙ จิตตอุชุกตา.

วิรตีเจตสิก ได้แก่สภาวะธรรมที่ประกอบกับกุศลจิตให้มีความสงบเย็น มี ๓ ประการ คือ ๑ สัมมาวาจา ๒ สัมมากัมมันตะ ๓ สัมมาอาชีวะ.

อัปปมัญญาเจตสิก ได้แก่สภาวะธรรมที่ประกอบกับกุศลจิตในขณะที่แผ่ไปไม่เจาะจง มี ๒ ประการ คือ ๑ กรุณา ๒ มุทิตา.

ปัญญาทรียเจตสิก ได้แก่สภาวะธรรมที่ประกอบกับจิตเป็นใหญ่ในการรอบรู้ คือปัญญา.

เจตสิกทั้ง ๕๒ ประการดังกล่าวมานี้แหละ เป็นอภิธรรมที่ผลัดเปลี่ยนกันเข้ามาประกอบกับจิต ประดุจแสงไฟให้หมุนเวียนเปลี่ยนแปรไปไม่หยุดยั้ง จึงเป็นเรื่องที่บุคคลต้องมีสติระมัดระวัง มิให้อัญญสมานาเจตสิกเปลี่ยนจิตให้ตกไป

ในฝ่ายที่ไม่ดี คอยระวังมิให้อกุศลเจตสิกเกิดขึ้นประกอบกับ
จิตและพยายามให้โสภณเจตสิกเกิดขึ้น ประคองจิตไว้ให้ผ่องใส
ยิ่ง ๆ ขึ้น.

จิตและเจตสิกทั้งหมดที่กล่าวมานี้ เป็นนามธรรม ที่
เข้าอิงอาศัยอยู่ในรูปธรรมทั้งจะกล่าวต่อไป

๓ รูป

รูป คือสภาพที่ย่อยยับแตกดับไปด้วยวิโรธปัจจัย มี
ร้อนจัดหนาวจัด หิวจัด กระหายจัด เป็นต้น รูปนั้นรวมทั้ง
หมกมี ๒๘ แยกออกเป็น ๒ ก่อน คือ ๑ มหาภูตรูป ๔,
๒ อุปาทายรูป ๒๔.

มหาภูตรูป ๔

คือ ๑ ปฐวีธาตุ ธาตุดิน ๒ อาโปธาตุ ธาตุน้ำ ๓ เตโชธาตุ
ธาตุไฟ ๔ วาโยธาตุ ธาตุลม ธาตุทั้ง ๔ นี้ประชุมกันเข้า
จึงเป็นรูปเป็นร่างเป็นที่อาศัยของอุปาทายรูป.

อุปาทายรูป ๒๔

แยกออกเป็นปสาทรูป ๕ วิสัยรูป ๔ ภาวรูป ๒ หทัยรูป ๑
ชีวีตรูป ๑ อาหารรูป ๑ ปริจเฉทรูป ๑ วิญญัติรูป ๒ วิการ
รูป ๓ ลักษณะรูป ๔ ฟังทราบดังต่อไปนี้:-

ปสาทรูป คือรูปเครื่องรับอารมณ์ มี ๕ คือ ๑ จักขุ
 ประสาท เครื่องรับรูปารมณ์ ๒ โสตประสาท เครื่องรับเสียง ๓
 ฆานประสาท เครื่องรับกลิ่น ๔ ชิวหาประสาท เครื่องรับรส
 ๕ กายประสาท เครื่องรับโผฏฐัพพะ (คือสิ่งที่ถูกต้องร่างกาย).

วิสัยรูป คือรูปอันเสพสัมผัสได้ทาง ตา-หู-จมูก-ลิ้น
 (คือ รูป เสียง กลิ่น รส) รวม ๔ อย่าง

ภาวะรูป คือรูปที่แสดงความเป็น มี ๒ คือ ๑ ความเป็น
 เป็น (หรือลักษณะ) หญิง ๒ ความเป็นชาย.

หทัยรูป คือรูปอันเป็นที่ตั้งแห่งความคิด (เนื้อหัวใจ
 หรือมันสมอง ?).

ชีวีตรูป คือสิ่งที่รักษามหาภูตรูปให้เป็นได้ แสดง
 อาการเป็น ไม่แสดงว่าตาย.

อาหารรูป คืออาหารที่กินกินหล่อเลี้ยงร่างกายและ
 ชีวิตไว้.

ปริจเฉทรูป คืออากาศที่คั่นอยู่ในช่องว่างของร่างกาย.

วิญญัตติรูป คือความเคลื่อนไหว มี ๒ คือ ๑ ความ
 เคลื่อนไหวกาย ๒ ความเคลื่อนไหววาจา.

vikararūpa คือความแปลกของรูปกาย มี ๓ คือ ๑ เบา
 ๒ อ่อน ๓ กลิ้งตัว.

ลักษณะรูป คือความเปลี่ยนของรูปกาย มี ๔ คือ ๑ เจริญโตขึ้น ๒ เจริญสืบต่อไม่ขาดสาย ๓ คร่ำคร่าไป ๔ ดับไป.

รูปทั้ง ๒๘ ดังที่รวมมาไว้^๕ นี้ ก็เพื่อเป็นแนวทางให้บุคคลพิจารณาดูให้รู้ว่า เป็นอภิธรรมที่มีอยู่ในตัวเราทุกคน จึงไม่ควรหลงมัวเมาในรูป มีสติรู้ไว้เสมอว่ารูปก็เป็นสักว่ารูปเท่านั้น เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป เหมือนกันหมด.

จิต เจตสิก รูป เมื่อรวมกันจะเป็นจันใด ?

อภิธรรม ๓ อย่าง คือ จิต เจตสิก รูป ดังที่กล่าวมาโดยลำดับนี้ ถ้ายังไม่รวมกัน ก็เป็นเพียงสักว่า จิต สักว่า เจตสิก สักว่ารูป เท่านั้น หรือจะกล่าวว่าเป็นเพียง สักว่ารูป สักว่านามเท่านั้นก็ได้ ยังไม่ก่อให้เกิดความชั่วหรือความดีประการใด แต่เมื่อจิตเข้าอาศัยรูป เจตสิกเข้าประกอบกับจิตแล้วนั้นแหละจึงเกิดปรากฏเป็นไปต่าง ๆ ดีบ้าง ชั่วบ้าง กลาง ๆ บ้าง ทุกคนย่อมรู้อยู่แก่จิตของตนเอง จึงต้องเวียนว่าย ตาย เกิด อยู่ในสังสารวัฏฏ์ เหมือนล้อรถหมุนเวียนไปไม่หยุด จนกว่าจะมีไสยณเจตสิกแก่กล้าขึ้น ถึงขั้นเจริญสมถและวิปัสสนาเกิดปัญญาในทริยมีคมกริบ ตัดอกุศลเจตสิกให้พินาศขาดไป ก็ย่อมจะหยุดความหมุนเวียน เข้าถึงอภิธรรมขั้นสุดท้ายคือพระนิพพาน.

๔ นิพพาน

นิพพาน เมื่อกล่าวโดยตรงก็คือ สภาวะหรือธรรมชาติที่ดับทุกข์ คือดับจิต ดับเจตสิก ดับรูปทั้งหมด ไม่มีอะไรเหลือ ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่เจ็บ ไม่ตาย เป็นที่สุดแห่งทุกข์ทั้งมวล เป็นอนิธรรมที่ลึกซึ้ง เห็นได้ยากยิ่งนัก รู้ได้ยากเท่าไม่ถูก ละเอียดย ประณีต แต่คนฉลาดพึงทราบได้.

เมื่อนิพพานเป็นธรรมชาติที่ลึกซึ้งดังนี้ ผู้ที่เริ่มปฏิบัติก็ไม่สามารถที่จะบรรลุถึงได้ เพราะเป็นธรรมที่สูงสุดเอื้อม ถึงอย่างนั้นก็ไม่ควรท้อแท้ เพราะเมื่อศึกษาอนิธรรมให้สม่ำเสมอจะนิพพานขั้นต่ำ ๆ ไปก่อน เช่นมีสติคุมจิตใจให้ออกุศลเจตสิกเข้าครอบงำ แม้ชั่วขณะหนึ่งนาที สองนาทีก็ตาม ความทุกข์ย่อมจะดับไป มีความเย็นจิตเย็นใจไปชั่วขณะหนึ่ง นั่นชื่อว่าได้บรรลุถึง ชณินิพพาน ถ้าเจริญสมณะกัมมัญฐาน ยก ระดับจิตขึ้นสู่ปาวจรฌานภูมิ ออกุศลเจตสิกก็จะสงบระงับดับไปได้นาน ตลอดเวลาที่จิตตั้งอยู่ในฌานภูมินั้น ความสุขในฌานนั้นจัดเป็นสุขอันพิเศษยิ่งกว่าสุขใด ๆ ในทางโลก นั่นชื่อว่าได้บรรลุ นิพพานชั้นกลางเรียกว่า วิกขัมภนนิพพาน ถ้าเจริญ บัสนนากัมมัญฐานต่อไป จนเห็นไตรลักษณ์ ก็เห็นว่า จิต

เจตสิก รูป ที่มีอยู่ในตน มีสภาพไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา แล้วเกิดความเบื่อหน่าย คลายความติดใจในจิต เจตสิก รูป หรือในนามรูปเหล่านั้น จิตก็วิมุตติหลุดพ้น ไม่ติดมันอะไร ๆ ในโลกโดยเด็ดขาด นี่ชื่อว่าได้บรรลุ นิพพานชั้นสูง เรียกว่า สมุจเฉตนิพพาน.

ทางบรรลุถึงนิพพานมี ๒ ทาง

เมื่อว่าตามนัยแห่งพระอภิธรรม ทางบรรลุถึงนิพพานมี ๒ ทางคือ
๑. เจริญสมถกัมมัฏฐานจนได้ฌาน ๒ เจริญวิปัสสนากัมมัฏฐานจนเห็นไตรลักษณ์ พากเพียรติดต่อกันถึงนิพพาน

อติ จิตฺตํ เจตสิกํ	รูปํ นิพพานมิจฺจาปี
ปรมตํ ปกาเสนฺติ	จตุธาว ตถาคตา.

พระตถาคตเจ้าทรงประกาศปรมัตถธรรม (อภิธรรม) ๔ คือ จิต เจตสิก รูป นิพพาน ดังอธิบายมาโดยย่อจะนี้.

ภาเวตพฺพํ ปนิจฺเจวํ	ภาวนาทุยมฺกุตมํ
ปฏิปตฺติรสฺสทา	ปตฺถยนฺเตน สาสเน.

กับบุคคลเมื่อปรารถนาความขึ้นใจในรสแห่งการปฏิบัติในพระศาสนาพึงเจริญภาวนา (สมถะ วิปัสสนา) ทั้งสองอย่างอันยอดเยี่ยมทั้งพรรณนามาโดยย่อ ฉะนั้นแล.

คำชี้แจง

เรื่อง การอุปสมบทจาก “ทุนพยุพวงศ์-๕ และญาติมิตร”

พรวรา ๒๕๒๓ มีผู้จะขออุปสมบทบรรพชา เมื่อให้
ท่อกษานนาคเท่านั้นก็ไม่สามารถจะท่อกให้ได้ จึงจัดการอะไร
ให้ไม่ได้

ต้นปี ๒๕๒๓ มีเงินต้นอยู่ที่มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย
ในพระบรมราชูปถัมภ์ เป็นจำนวนเงิน ๙๒,๓๘๔.๙๕ บาท ได้
รับดอกผล ๖,๑๙๒.๗๖ บาท ปี ๒๕๒๒ ไม่ได้ช่วยการบวชผู้ใด
จึงสมทบทุนเดิม ๕,๖๕๐.๔๖ บาท ทั้งหมด ขณะนี้มีเงินอยู่
๙๓,๗๐๙.๙๕ บาท

ในปีนี้ได้ใช้ดอกผลจากทุนนี้อุปการะบวชแม่ชี ๑ คน
ขณะนี้อยู่ปฏิบัติธรรมที่วัดปวิเวการาม เมื่อหักค่าพิมพ์หนังสือเล่มนี้ ส่วนที่เหลือจะสมทบทุนเดิมเพื่อให้ทุนนี้ทวีขึ้น เมื่อ
ถึงคราวจะช่วยอุปสมบทที่ควรช่วยเหลือได้ จะได้จัดการที่เห็น
สมควรต่อไป

เคยประกาศท่านผู้ร่วมสมทบทุน^{นี้}ในหนังสือ “ฉบับร้อน”
 ฉบับที่ ๓ ที่ ส. พยุงพงศ์ มุลนิธิพิมพ์แจกถึงเลขลำดับที่ ๖๔๐

๖๔๑. น.ส. ประณีต ก้องสมุทร ๑๐๐ บาท

๖๔๒. นาย พรม ๑๐ „

๖๔๓. คุณเกหลง ฟานิช ๑๐๐ „

๖๔๔. คุณอารมณ มลิณฑุต ๑๐๐ „

๖๔๕. คุณบุญชูบ รามโกมุต ๕๐ „

๖๔๖. ดอกเปย ๒๕๒๒

สมทบทุนเดิม ๕,๖๕๐.๔๖ „

๖๔๗. อุบาสก สะพายย่ามแดง ๒๕ „

๖๔๘. คุณสุนทร วิสุทธิมรรค ๑๐๐ „

๖๔๙. คุณสง่า อ่วมประยูร ๒๐๐ „

๖๕๐. คุณเผือก เทพรักษา เกตุลักษณ์ ๑๐๐ „

๖๕๑. น.อ. สุกศ สุวรรณบุตร ร.น. ๑๐๐ „

๖๕๒. คุณบุญขึ้น รามโกมุต ๒๐๐ „

๖๕๓. คุณชุมศรี พิชัยรัฐ ๑๐๐ „

๖๕๔. คุณอารมณ มลิณฑุต ๒๐๐ „

๖๕๕. คุณบุญชูบ รามโกมุต ๑๐๐ „

นามและตำบลเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร โปรดแจ้งให้ทราบด้วย จะได้ส่งหนังสือธรรมมาหัดถึงมือถูกต้อง แม้จะไม่ได้บวชใครในปีนี้ ปีต่อๆ ไปคงมีโอกาสน้อยก็ได้ทราบการเคลื่อนไหวและได้อ่านหนังสือธรรมเป็นประจำ

ท่านผู้ใดมีศรัทธาจะร่วมสมทบทุน โปรดติดต่อกับเจ้าหน้าที่มูลนิธิมหามกุฏวิทยาลัยโดยตรงเถิด จะส่งตัวแลกเงินหรือธนาณัติ หรือเช็คขีดคร่อมส่งจ่ายในนามมูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัยก็ได้ แจ้งนามและที่อยู่และบอกว่าสมทบ “ทุนพยุพงค์ ๙ และญาติมิตร” คงจะสะดวกทุกประการ

ปี ๒๕๒๓ มีพระจำพรรษาอยู่ ๖ รูป คุณสิงห์กลางวิสัยได้จองกรู้นก่อนเข้าพรรษา และจะนำไปทอดในวันอาทิตย์ที่ ๒๖ ตุลาคม ๒๕๒๓ (ออกพรรษา ที่ ๒๔ ตุลาคม)

รายละเอียดจะเขียนลงในหนังสือพรรษาที่ ๑๖ วันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๔

อาตมาขออนุโมทนาแต่ญาติโยมทุกๆ ท่าน ที่มีศรัทธาบริจาคร่วมกุศลด้วยกันมาด้วยดีทุกประการ

ปาลโก ภิกขุ